

АКТЫ РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ

1. Akt unii Lubelskiej z dnia 1 lipca 1569 r.
2. Брэсцкая унія 1596 г.
3. Генрыкаўскія артыкулы
4. 3 пастановы Усеагульнай канфедэрацыі саслоўяў Рэчы Паспалітай аб складанні ў Вялікім Княстве Літоўскім усіх рашэнняў толькі на польскай мове
5. Кардынальныя правы 1768 г.
6. Кардынальныя правы 1791 г.
7. Гарады нашыя Каралеўскія вольныя ў дзяржавах Рэчы Паспалітай
8. Канстытуцыя Рэчы Паспалітай 3 мая 1791 г. («Ustawa Rządowa»)
9. Zaręczenie wzajemne obojga narodów z 20 x 1791 r.
10. Гродзенская Канстытуцыя Рэчы Паспалітай 1793 г. («Prawa Kardynalne»)

1. Akt unii Lubelskiej 1569 r. (oprac. Bartłomiej Migda)

W imię Pańskie amen. Ku wiecznej pamiętce sprawy niżej opisanej. My prałaci i panowie rada, tak duchowna jako świecka, książęta, stany wszystkie Wielkiego Księstwa Litewskiego, ktemu posłowie ziemscy na tym walnym a z pany radami i posły a stany wszystkiej Korony polskiej spolnem lubelskiem sejmie będące, to jest Walerjan biskup wileński przez umocowanego swego, Gierzy Pieczkowicz biskup żmojdzki, Hrehory Aleksandrowicz Codtkowicz pan wileński, hetman nawyszy Wielkiego Księstwa litewskiego, starosta grodzieński, dzierzawca mohilowski Stefan Zbaraski Koributowicz wojewoda trocki, Ostafiej Wołowicz pan trocki, podkanclerzy Wielkiego Księstwa litewskiego, starosta brzescki i kobryński, Jan Chodkiewicz hrabia na Szklowie i Myszy, starosta żmojdzki, marszałek najwyszy Wielkiego

Księstwa litewskiego, administrator i hetman ziemie inflancki, starosta kowieński, dzierżawca płoteski i telszowski, Wasilej Tyszkowicz wojewoda smoleński, starosta mieński i piński przez umocowanego swego, Paweł Iwanowicz Sapieha wojewoda nowogrodzki, Girzy Wasylewicz Tyszkowicz wojewoda brzeski, starosta wołkowiski, Gabrjel Iwanowicz Hornostaj wojewoda mieński, starosta kamieniecki, Malcher Szemiott kasztelan żmojdzki, ciwun bierżański przez umocowanego swego Hrehory Tryzna kasztelan smoleński, Hrehory Tryzna kasztelan smoleński, Hrehory Wołowicz kasztelan nowogrodzki, starosta słonimski, Jan Mikołajowicz Hajko kasztelan bierściejski, koniuszy grodzieński, dzierżawca trabski, Mikołaj Talwosz kasztelan mieński, starosta dynemburski, Mikołaj Naruszewicz podskarbi ziemski Wielkiego Księstwa litewskiego, pisarz Jego Krolewski Mości, dzierżawca markowski, miadzielski, uszpolski i pieniański, Mikołaj Chrystof Radziwiłł książę na Ołyce i Nieświżu, marszałek dworny Wielkiego Księstwa litewskiego, Jan Kiszka krajczy Wielkiego Księstwa litewskiego, Mikołaj Olechnowicz Dorohostajski stolnik Wielkiego Księstwa litewskiego, dzierżawca wileński, bojsagolski, ciwun włości żmojdzkiej, gądzińskiej, Lawryn Wojna podskarbi Wielkiego Księstwa litewskiego, pisarz Jego Krolewskiej Mości, dzierżawca krańnicki i kwasowski. A marszałkowie Jego Krolewski Miłości w Wielkim Księstwie litewskim: książdz Łukasz Bolesławowicz Swirski dzierżawca krewski, Mikołaj Sapieha, Jan Wołczek koniuszy wileński i podkoniuszy ziemski, dzierżawca wasiliski Kaleniecki Tyszkowicz, Jan Bolesławowicz Świrski z wileńskiego, Malcher Snowski sędzia ziemski nowogrodzki, dzierżawca kureniecki z nowogrodzkiego, Paweł Ostrowicki z oszmiańskiego powiatow posłowie, Aleksander Wahanowski, Jan Pałuski dzierżawca niemonojcki, marszałkowie. Pisarze Jego Krolewski Miłości: Michajło Haraburda dzierżawca świsłocki, Bazilius Drzewiński, Maciej Sawicki starosta mielnicki, wojski drohicki, Stanisław Naruszewicz ciwun wileński. A my posłowie ziem i powiatow tego sławnego państwa Wielkiego Księstwa

litewskiego na tenże spólny sjem od ziem i powiatow za zupełną mocą posłani z wojewodztwa wileńskiego pospołu z wyszy mianowanem marszałkiem księdzem Janem Swirskim ksiądz Malcher Matuszewicz Gedrojc, z wojewodztwa trockiego Andrzej Dzierzko podkomorzy, Kasper Rajecki chorąży ziemie trockiej a Michajło Wrona, z ziemie żmojdzkiej Mikołaj Stankiewicz Bielewicz podkomorzy ziemie żmojdzkiej, ciwun ojrągolski, Iwan Ilgowski ciwun wieswieński a ciwun tejsze ziemie żmojdzkiej Jan Gradowski, z ziemie smoleńskiej Fiedor Kopeć a Jan Skirmont, z wojewodztwa nowogrodzkiego pospołu z wyżej pomienionym marszałkiem Malcherem Snowskim Andrzej Iwanowicz, sekretarz Jego Krolewski Mości podkomorzy nowogrodzki, z wojewodztwa witebskiego Andrzej Kisiel horodniczy witebski a Tymofiej Hurko podsądek witebski, z wojewodztwa bereściejskiego Dominik Pac podkomorzy brescki, Adam Pocij pisarz ziemi brescki, z wojewodztwa mścisławskiego Isaj Szczołkan a Hreory Makarowski, z wojewodztwa mieńskiego Wasilej Rahoza chorąży dworny Wielgiego Księstwa litewskiego a Andrzej Stankiewicz. A z powiatow ku temże wojewodztwem należących, z wojewodztwa wileńskiego z powiatu oszmiańskiego z wyżej pomienionym marszałkiem Pawłem Ostrowickim Stanisław Stanisławowicz sędzia ziemski oszmiański, z powiatu wilkomirskiego Mikołaj Koncza, Krzysztof Razmysowicz, z powiatu lidzkiego Szadzibor Dowgird a Szczęsny Augustynowicz Huba, a z wojewodztwa trockiego z powiatu grodzieńskiego ksiądz Iwan Masalski sędzia ziemi grodzieński a Jan Klukowski, z powiatu kowieńskiego Andrzej Ilgowski ciwun twierski a Kasper Giedroic, z wojewodztwa nowogrodzkiego z powiatu słonimskiego Michajło Sokołowski sędzia słonimski a Maciej Jacynicz, z powiatu wołkowyskiego Jeronim Puksza chorąży wołkowyski a Piotr Skrobott, z wojewodztwa witebskiego z powiatu orszańskiego Bogusz Alekiewowicz Skołko chorąży orszeński a Fiodor Woropaj, z wojewodztwa bierestejskiego z powiatu pińskiego Stanisław

Szyrma wojski piński, Iwan Domanowicz podsędek piński, z powiatu mozyrskiego Fiedor Lenkowicz a Jan Kłopot, z wojewodztwa mińskiego z powiatu reczyckiego Andrzej Chalecki pisarz ziemski reczycki a Izmańło Zienkowicz. I wszystka insza szlachta, obywatele Wielkiego Księstwa litewskiego, tak tu w Lublinie będące jako i niebędące, których jednak wszystkich chęć i wola do tych niżej opisanych rzeczy jest nam dobrze z sejmików powiatowych, które ten siem walny lubelski uprzedziły, wiadoma, tak jakoby tyż tu właśnie imiona ich wszystkich włożyły i pieczęci zawiesiły. A potem tyż i z miasta wileńskiego stolicznego Wielkiego Księstwa litewskiego posłowie: Franc Stanisławowicz Durnik, Fiedor Jackowicz Wielkowicz Burmistrze a Hieronim Opachowski pisarz miasta wileńskiego.

I. Oznajmujemy tym to listem naszym wszem ninie i na potym będącym ludziam, do których jeno wiadomości ten list nasz przydzie, iż my, mając ustawicznie przed oczyma powinność naszą przeciw ojczyźnie swej Wielkiemu Księstwu litewskiemu, ktorejeśmy wszystkę poczcziwość, ozdobę, pożytek pospolity, a najwięcej umocnienie od niebezpieczeństwa, tak wewnętrznego, jako zewnętrznego, opatrzeć powinni, bacząc tyż przytym i przed oczyma mając chwalebny a obojemu narodowi barzo należyny związek i społeczność przez przodki swe nigdy z obywatelami na on czas wszystkiej Korony Polskiej na wieczne czasy za spolnem a listownem obudwu narodow zezwoleniem uczynioną i listy, pieczęciami, przysięgami, czciami obojej strony umocnią i przez niemały czas uprzejmością a statecznością obojej strony dzierzaną, lecz potem za złymi a zawisnemi czasy niajako zatrudnioną, zawżdy tak my, jako przodkowie nasi, o tem myślili i pany swe, tak sławnej pamięci Zygmunta, jako i szczęśliwie na ten czas obiema narodom, polskiemu i litewskiemu, panującego pana a pana Zygmunta Augusta, krole polskie, przez niemały czas upominali i prośbami naszemi do tego wiedli, aby nam z powinności swy pański a królewski jako zwierzchni a jedni obudwu narodow panowie do egzekucyj a skutku tak spisow

spolnych, jako i inych praw i przywilejow naszych, ktore na ten związek i na tę społeczność z pany i ziemiami Korony polski jeszcze od pradziada Jego Krolewskiej Mości, także za Aleksandra krola, my z Koroną polską mamy, z łaski a zwirzchności swy dopomoc, a to, co się z tej społeczności wykroczyło, w swą rezę wstawić raczyli, zwiody nas z pany radami i inemi Korony polskiej stany spolnie na jedno miejsce do wykonania tej to chwalebny a obojemu narodowi pozytecznej sprawy, jako o tej sprawie unji akta i konstytucje i deklaracje i recessy sejmow po ty czasy będących jaśnie omawiają. Jakoż jednak za łaską miłego Boga, ktory społeczność i jedność miłuje, a ktory krolestwa, państwa i rzeczypospolite po wszystkiem świecie w osobnej swojej opiece mieć raczy, a za łaską tyż pana swego, szczęśliwie na ten czas nam panującego pana a pana Zygmunta Augusta, krola polskiego etc. wyżej mianowanego, tośmy nakoniec za uprzejmym staraniem swym odzierzeli, iż przodkiem w Warszawie na sejmie roku tysiąc pięćset sześćdziesiąt trzeciego złożonym, a potem w Parczewie roku tysiąc pięćset sześćdziesiąt czwartego zjachawszy się z stany koronnemi, niemałyśmy wstępek do naprawienia tego to zjednoczenia i tej po części naruszonej unji uczynili, namawiając między sobą z obu stron i utwierdzając artykuły do tej unji należące. Ktore artykuły iż tam na on czas prze krotkość czasu i prze insze gwałtowniejsze potrzeby Rzeczypospolity obojogo narodu spolonymi spisami naszymi z stany koronnemi warowane być nie mogły, przeto tego wolniejszego czasu zjehawszy się na ten sjem spolny do Lublina na dzień dwudziesty trzeci miesiąca grudnia w roku przeszłym tysiąc pięćset sześćdziesiąt osmym przez Jego Krolewski Miłości za zezwoleniem oboich rad polskich i litewskich złożony i do tego czasu jednostajnie dzierzany i kontynuowany, takieśmy niżej opisane traktaty i namowy między sobą uczynili, któreśmy za łaską Bożą do tego końca i do tej konklusji za zgodnym i jednostajnym obojej strony zezwoleniem i spolnym spisaniem, niwczym nie derogując recessowi warszawskiemu i inszym przywilejom, przwiedli.

Z czego bądź Pana Boga w trojcy jedynem chwala wieczna, a krolowi Jego Mości z łaski Boży panu a panu Zygmuntowi Augustowi dzięki nieśmiertelna, zacnej tyż Koronie polskiej i Wielgiemu Księstwu litewskiemu sława i ozdoba na wiekuiste czasy.

2. Naprzod, iż aczkolwiek były stare spisy przyjacielstwa, sprzymierzenia, pomnożenie i lepszy sposób Rzeczypospolity, tak Korony polskiej, jako Wielgiego Księstwa litewskiego, czyniące etc., wszakoż iż się nieco w nich widzi być różnego od dobrebo i szczyrego braterstwa dufania, przeto dla mocniejszego spojenia wspolny i wzajemny miłości braterski i w wiecznej obronie obudwu państw społecznej, niewątpliwej wiary braterski czasy wiecznymi ku chwale Boży, Jego Krolewskiej Mości z wiecznym podziękowaniem godnej sławie i tychże obudwu nazacniejszych, polskiego i litewskiego, narodow i tyż ku rozszerzeniu niezmierzonej i wiecznej czci, ozdobie, okrasie, zmocnieniu uczciwości, zacności i majestatu spolnego wiecznemu rozszerzeniu one stare sprzemirzenia ponowili i umiarkowali w tym wszystkim, jako niżej opisano.

3. Iż już Krolestwo polskie i Wielgie Księstwo litewskie jest jedno nierozdzielne i nieróżne ciało, a także nieróżna ale jedna a spolna Rzeczpospolita, która się z dwu państw i narodow w jeden lud zniosła i spoiła.

4. A temu obojemu narodowi żeby już wiecznymi czasy jedna głowa, jeden pan i jeden krol spolny rozkazował, który spolnymi głosy od Polakow i od Litwy obran, a miejsce obierania w Polsce, a potym na Krolestwo Polskie pomazan i koronowan w Krakowie będzie. Ktoremu obieranie według przywileju Aleksandrowego niebytność ktorej strony przekazać niema, abowiem powinnie et ex debito rady i wszystkie stany Korony Polskiej i Wielgiego Księstwa litewskiego wzywane być mają.

5. Obieranie i podnoszenie wielgiego księdza litewskiego, które przedtym osobno bywało w Litwie, aby już tak ustało, żeby i znak żaden albo podobieństwo na potym nie było, z ktoregoby się okazało abo znaczyło podnoszenie albo inauguracja wielgiego księdza litewskiego. A iż tytuł Wielgiego Księstwa

litewskiego i urzędy zostawają, tedy przy obieraniu i koronacji ma być obwołan oraz krolem polskim i tenże wielkim księdzem litewskim, ruskiem, pruskim, mazowieckim, żmudzkiem, kijowskiem, wołyńskim, podlaskim i inflanckim.

6. Succesio Jego Krolewski Mości naturalis et haereditaria, jeśliby Jego Krolewski Mości i komukolwiek z przyczyny jakiejkolwiek w Księstwie litewskim służyła, niema już wiecznemi czasy przeszkadzać tego spolku i zjednoczenia obojga narodow i obierania spolnego jednego pana, ktorej Jego Krolewska Mość Koronie wiecznemi czasy odstąpił, nie wątpiąc w tym i to tyż sobie warując, żebyśmy ani samej osoby Jego Krolewski Mości ani potomstwa własnego, jeśliby Jego Krolewski Mości które Pan Bog dać raczył, nie zgołocili, ale żeby pocziwe a stanowi jego przystojne od Rzeczypospolity opatrzenie miało, jeśliby na krolestwa nie było wzięte, a wszakoż nie czyniąc żadnej dismembracji koronnej, o czym w deklaracji Jego Krolewski Mości i w recesie sejmu walnego warszawskiego dostatecznie jest opisano i obwarowano.

7. A przy koronacji nowego krola mają być przez krola koronowanego poprzysiężone i zaraz konfirmowane na jednym liście i jednymi słowy na wieczne czasy prawa, przywileje i wolności poddanych wszystkich obojga narodow i państw tak złączonych.

8. Sejmy i rady ten oboj narod ma zawsze mieć spolne koronne pod krolem polskim, panem swym, i zasiadać tak panowie między pany osobami swemi, jako posłowie między posły, i radzić o spolnych potrzebach tak na sejmiech, jako i bez sejmow, w Polsce i w Litwie.

9. Tyż aby jedna strona drugiej była radą i pomocą, aby Jego Krolewska Mość prawa, przywileje, tak wszem ziemiam i narodom, tak Korony polskiej, jako i Wielgiego Księstwa litewskiego, i ziemiam do nich należącym, wszelakim pismem nadane przywileja i prawa od wszech przodkow Jego Krolewski Mości i od Jego Krolewski Mości samego z dawnych czasow i od poczęcia unji wszem wobec i każdemu z osobna jakimkolwiek

sposobem nadane, i wolności, dostojenstwa, prerogatywy, urzędy wszystkie obojga narodu całe i nieporuszone zachował, wszystkie prawa, sądy, wysady, stany książęce i familje szlacheckie przerzeczonych narodow, uchwały sądowe z dawna do tego czasu zachować każdemu stanu mocnie i nieporuszenie.

10. Przysięgi rad, dygnitarzow, urzędników, starost narodu litewskiego i przedniejszych domow ludzi, ktorzyby je czynić mieli, przy mocy zostać mają, jakośmy tyż i sami spolnie tak przywilejami, jako spolnym spisaniem na sejmie warszawskim spolnym sobie zostawili, tym wykładem, iż na potym wszystkie takowe przysięgi krolowi koronowanemu i koronie polskiej czynione być mają. Także około przysięg trzymania spiskow pospolitych zachować się mają i statecznie sobie trzymać wedla przywileju Aleksandrowego.

11. Tyż we wszystkich przeciwnościach spolną pomocą my obojgo narodu prełaci, książęta, rady, barones i wszystkie stany pomagać sobie mamy wszystkimi siłami i możliwościami, jako spolnej radzie pożytecznie i potrzebnie będzie się zdało, szczęśliwe i przeciwnie rzeczy za spolne rozumiejąc i wiernie sobie pomagając. Foedera aut pacta abo znowy i przymierza z postronnemi narody wedla spolnej zgody warszawskiej na potym żadne czynione ani stanowione, żadni tyż posłowie w rzeczach ważnych do obcych stron posyłani być nie mają, jedno za wiadomością i radą spolną obudwu narodow, a przymierza albo stanowienia z ktorymkolwiek narodem przedtym uczynione, ktoreby były szkodliwe ktorej stronie, dzierzane być nie mają.

12. Moneta tak w Polsce, jako w Litwie, ma być za spolną radą uniformis et aequalis in pondere et grano et numero petiarum et inscriptione monetae, co ku skutkowi przywieść Jego Krolewska Mość jest powinien i potomkowie Jego Krolewskiej Miłości będą powinni.

13. Cła, myta wszystkie w Polsce i w Litwie, ziemskie i wodne, jakimkolwiek imieniem nazwane, tak krolewskie, jako szlacheckie, duchowne i miescekie, Jego Krolewska Mość znosić raczy, iżby już zadnego exnunc cła nie brano na potym wiecznych

czasow od duchownych, od świeckich ludzi szlacheckiego stanu i od ich poddanych od rzeczy ktorychkolwiek własnej roboty i wychowania, nie zakrywając myt kupieckich ani się zmawiają z kupcy ku szkodzie a zatajeniu ceł z dawna zwykłych krolewskich tak w Polsce, jako i w Litwie.

14. Statuta i ustawy wszystkie, jakiekolwiek i z ktorejkolwiek przyczyny przeciw narodowi polskiemu w Litwie ustawione i uchwalone około nabywania i dzierżenia imienia w Litwie Polakowi, jakokolwiek go kto dostał i dostawał, chocia po zenie albo z wysługi albo zakupnym, darownym obyczajem, zamianą i ktorymkolwiek nabyciem wedla zwyczaju i prawa pospolitego, te wszystkie statuta aby żadnej mocy nie miały jako prawu, sprawiedliwości i tyż spolnej braterskiej miłości i unji a zjednoczeniu spolnemu przeciwne, ale aby wolno było zawždy tak Polakowi w Litwie, jako Litwinowi w Polsce, każdym słusznym obyczajem dostawać imienia i dzierzyć je wedla prawa, w ktorym leży ono imienia.

15. A co się tycze inszych artykułow przywileju Aleksandra krola, ktore jeszcze nie są na warszawskim sejmie deklaracją Krola Jego Mości ani spolną zgodą deklarowane, ale na ten terazniejszy spolny lubelski z warszawskiego sejmu odkładem spolnym zawisły, ty wszystkie, jako są w przywilejach i w spisaniu spolnym, a ostatecznie w Aleksandrowym przywileju i tu w Lublinie od Krola Jego Mości poprzod w tej sprawie unji danem opisane, w mocy zupełny na czasy wieczne zostawać mają, a wszakże ku objaśnieniu lepszemu to przykładając, iż przy tytule Wielgie Księżstwo litewskie i dostojeństwach i urządziech wszystkich i zacności stanow wedla opisania przywileju krola Aleksandra cale a nienaruszenie zostać ma, gdyż to zjednoczenia i społeczności tej roztargnienia i rozdziału nie czyni.

16. Sejmow innych żadnych osobnych stanom koronnym i litewskim od tego czasu Krol Jego Mość składać nie będzie, jedno zawždy spolne sejmy temu obojemu narodowi jako ciału jednemu w Polsce składać będzie, gdzie się Jego Krolewski Mości i radam koronnym i litewskim nasłuszniej zdać będzie.

17. Dygnitarstw i urzędów, jeśli które wakują albo wakować w Wielkim Księstwie litewskim na potym będą, Krol Jego Mość nie ma dać niekomu, ażby pirwej Jego Krolewski Mości i potomkom Jego, krolom polskim koronowanem, i temu nierozdzielnemu ciału, Koronie Polskiej, przysięgę uczynił.

18. Opatrujemy tyż dostatecznie i warujemy stany i osoby Wielkiego Księstwa litewskiego, aby egzekucja nas samych i potomków naszych nie tylko wedła statutu Aleksandra krola, ale ani wedła żadnych przywilejów, listow, konstytucyj, uchwał sejmowych w Koronie Polskiej uczynionych, danych, uchwalonych jakichkolwiek przeszłych około dobr stołu Jego Krolewski Mości w Wielkim Księstwie litewskim, od wszech przodków Jego i Krolewski Mości i Jego Krolewski Mości samego od zaczęcia unji w Wielkim Księstwie litewskim komużkolwiek rozdanych, żadnego stanu, nie doległa, ale wszystkie prawa, przywileje od wszech przodków Jego Krolewski Mości i Jego Krolewski Mości samego od zaczęcia unji w Wielkim Księstwie litewskim narodom litewskim, ruskiem, żmudzkiem i innym narodom i obywatelom Wielkiego Księstwa litewskiego i tyż ziemiam, powiatom, familjam i osobam do tych czasow dane, całe, zupełne i niwczym nienaruszone zostały, także wieczności, feuda albo lenna, frymarki, zamiany, dożywocia, zastawy wszelkie na sejmie i bez sejmow uczynione wedła każdego przywileju wiecznymi czasy dzierzane być mają, nie przywodząc ich w żadną wątpliwość ktorymkolwiek obyczajem albo wykładem. Także tyż nadanie na dygnitarstwa, urzędy, które zdawna i właśnie na nie należały, zastawy i summy wszelakie w zupełnymprawie swym zostawione być mają, nie będąc powinni żadnej części dochodow zwykłych swych, jakimkolwiek obyczajem nazwanych, gdzieindziej i na co inego nad terażniejsze dzierzenie i przywileje albo listy swe do tego czasu odzierżane okrom pożytku swego obracać. A ktoby z przodków swych, nie mając listow, co gruntow i każdy possessji jakimkolwiek imieniem nazwanych trzymał, pożywał, takowy tę takową własność i bez listow, jako i za listy, ma wiecznie trzymać wedła statutu litewskiego starego i nowego i zwyczajow dawnych. Jakoż panowie rady i wszystkie stany, posłowie wszystkich ziem tym

teraźniejszym postanowieniem zamykają sobie i potomkom swoim moc stanowienia i wznawiania jakimkolwiek kształtem także wspomnienia i wszelakiego wynalazku wzniesienia egzekucji na wysługi i insze majątności przeszłe. A iż już od tego czasu rozdawanie dobr stołu w Wielgim Księstwie litewskim ustać ma, wszakoż imiona, ktorekolwiek z domow książęcych i szlacheckich i pańskich ku stołowi Jego Krolewski Mości potym przypadać będą, te takowe imiona Jego Krolewska Mość wedle woli i łaski swy krolewski rozdawać ma tak polskiego, jako i litewskiego szlacheckiego narodu ludziam, aby się tym służba ziemska wojenna nie zmniejszała. Takież w rekuperacji od nieprzyjaciela moskiewskiego zamkow, imion, possessji i dobr wszelakich będzie powinien Jego Krolewska Mość tym wracać, czyje to ojczyzny i possessje przedtym byli przed osiągnięciem od nieprzyjaciela. A jeśliby na to miejsce dano komu co, to się do stołu Krola Jego Mości wracać będzie.

19. Które wszystkie artykuły my prełaci i panowie rady, książęta, posłowie ziemscy i ine wszystkie stany Wielgiego Księstwa litewskiego znając być chwalebne, potrzebne i obojemu temu narodowi, tak Korony polskiej jako Wielgiemu Księstwu litewskiemu, jako już jednej spolny a nierozdzielnej Rzeczypospolity pożyteczne, a spolnego naszego z stany tej sławny Korony polski z zezwolenia w ten list na ten kształt spisane, radzi i z dobrą wolą i z dobrą bracką chucią i miłością tak prełatom, panom radam, posłom ziemskim, jako i inym wszystkim stanom i osobam koronnym tym listem naszym na wieczne czasy z strony naszy przyznawamy i one pieczęciami, przysięgami, poczciwościami swymi i potomstwa swego wszelakiego warujemy, utwierdzamy i umacniamy warunkiem, utwierdzeniem i umocnieniem takim, jakie nam nawiętsze i namocniejsze bądź z osob, bądź z miesc i urzędow naszych, tak osobliwym, jako i pospolitym obyczajem należy, ślubując i obiecując przed Panem Bogiem dobrym, uczciwym, szlacheckiem i chrześcijańskim słowem naszym, iż to wszystko, co się tu napisało, znać, trzymać i dźierżeć, wypełniać, sami i z potomi swemi na wieczne czasy będziemy bez fortelów wszelakich, nie przywodząc niczego z tych rzeczy na wieki w żadną wątpliwość ani odmianę, nie odstrzelając się tyż w niczym od

tej jedności, w którą się z narodem tej sławny Korony polski związali wedla opisanego to listu naszego i artykułow w tym liście związanych i objaśnionych wiecznymi i wiekuistymi czasy, jaki tyż nam panowie Polacy dali. Które spolne nasze spisy Krol Jego Mość przeznaczony jako pan nasz zwierzchni władzą swą krolewską konfirmować nam raczył. A jeślinby która strona przywilejow i spisow o spolności uczynionych między tymi narody tak nam, jako sobie trzymać nie chciała, albo jeden z osobna trzymać nie chciał, przeciw takiej stronie i każdemu z osobna jako przeciw nieprzyjacielowi naszemu i narodow spolnych powstać z potomki naszymi przy panie naszym, krolu polskim, będziemy powinni. Co wszystko czynić i wypełnić, mocnie dzierżać w skutku wszystkim zawżdy pod naszą przysięgą siebie i potomki nasze obowiązuemy.

A te wszystkie rzeczy tu postanowione i obwarowane ani przez Jego Krolewską Mość, ani przez pany rady, ine wszystkie stany i posły ziemskie obojga narodu za spolnym zezwoleniem ani pojedynkiem od ktorej części i strony nie mają nigdy wiecznym czasy być wzruszane i odmieniane, ale wieczne, całe i mocne zachowane być mają.

A ku lepszemu świadectwu i wiecznej pamięci rzeczy wyżej opisanych my przerzeczeni, wyżej opisani prełaci i panowie rada, tak duchowna, jako świecka, książęta, my posłowie ziemscy i ine stany na tym walnym a spolnym sejmie lubelskim będący zawiesiliśmy na ten list pieczęci nasze. Pisan i dan na tymże spolnym sejmie lubelskim pierwszego dnia miesiąca lipca roku Bożego tysiąc pięćset sześćdziesiąt dziewiątego

***

Akt unii Lubelskiej z dnia 1 lipca 1569 r. [Electronic resource] // Teksty źródłowe do historii państwa i prawa polskiego oraz historii ustroju polski (oprac. Bartłomiej Migda). — 2012. — Mode of access: <http://www.law.uj.edu.pl/~khpp/fontesu/1569.htm>. — Date of access: 25.09.2012. — Screen heading.

2. Брэсцкая унія 1596 г.

Артыкулы, якія належаць да злучэння з Рымскаю Царквою

Беларуска-ўкраінскія ерархі падрыхтавалі дзве версіі «Артыкулаў» польскай і лацінскай мовамі, паміж якімі ёсць некаторыя адметнасці. Тут публікуецца пераклад польскамоўнага тэкста, які быў першасным і непасрэдна перадае настроі і прагненні біскупаў

Артыкулы, на якія мы патрабуем парукі ад паноў рымлянаў перад тым, як прыступім да еднасці з Рымскаю Царквою.

1. Таму, што між рымлянамі і грэкамі існуе спрэчка пра паходжаньне С[ьвятога] Духа, якая неабяж перашкаджае злучэнню і, праўдападобна, трывае не праз што іншае як праз тое, што мы не жадаем адзін аднаго зразумець, — просім, каб нас да іншага веравызнання не прымушалі, а каб мы засталіся ў тым, якое знаходзім выкладзеным у С[ьвятым] Пісьме, у Евангеліе, а таксама ў пісаньнях С[ьвятых] грэцкіх Дактароў (Айцоў), а іменна, што С[ьвяты] Дух ня мае двух пачаткаў, і падвойнага паходжанья, а паходзіць з аднаго пачатка, як з крыніцы — ад Айца праз Сына.

2. Каб Божая хвала і ўсе малітвы — ранішнія, вячэрнія і начныя — нам засталіся нязьменнымі згодна са старадаўнім звычаем Усходняй Царквы, а іменна С[ьвятыя] Літургіі, якіх ёсць тры — Базыля, Залатавуснага і Епіфанія, якая бывае на Вялікі пост з раней асьвячанымі дарамі, — а таксама ўсе іншыя цырымоніі ды абрады нашае Царквы, якія мы мелі дагэтуль, паколькі гэта зьберагацца і ў Рыме пад послухам Найвышэйшага Архірэя; і каб усё гэта ў нас было нашаю моваю.

3. Каб найсьвяцейшыя Тайны Цела і Крыві Госпада нашага Ісуса Хрыста былі нам захаваныя цалкам такімі, якімі мы іх ужывалі дагэтуль пад абодвума відамі — хлеба і віна, каб нам гэта было захаванае на вечныя часы, цалкам і непарушна

4. Каб Тайна С[ьвятога] Хросту ды яе форма была захаваная цалкам, без аніякіх дадаткаў, — так, як мы яе ужывалі дагэтуль

5. Пра Чысьцішча не ўдамся ў спрэчку, але мы гатовыя да таго, каб С[ьвятая] Царква нас навучыла.

6. Новы каляндар, калі ня можна ўжываць старога, мы прыёмем, аднак не парушаючы Пасхаліі і нашых сьвятаў, гэта

значыць так, як гэта было ў часы згоды, бо мы маем некаторыя свае асаблівыя сьвяты, якіх панове рымляне ня маюць гэта, напрыклад, у дзень 6 студзеня, калі адзначаецца памяць Хросту Госпада Хрыста, і на першае аб'яўленьне Бога, у Тройцы адзінага, якое у нас завецца Богазь'яўленьнем, у гэты дзень мы маем асаблівую цырымонію пасьвячэньня вады.

7. Каб нас не прымушалі адбываць працэсій на дзень сьвята Цела Хрыстовага, а каб мы маглі хадзіць з працэсіямі са сваімі Сьвятымі Тайнамі, бо у нас ёсьць іншая [практыка адносна] Сьвятых Тайнаў.

8. Каб [нас таксама не прымушалі] перад Вялікаднём пасьвячаць агонь, ужываць калаталы, а таксама адбываць іншыя цырымоніі, якіх мы ў нашай Царкве дагэтуль ня мелі, а каб мы зьберагліся — згодна з парадкам і статутам нашай Царквы — бяз зьменаў у нашых цырымоніях.

9. Каб сем'і сьвятароў засталіся нязьменнымі, за выняткам дваяжонцаў.

10. Каб мітрапаліцкіх, біскупскіх ды іншых высокіх духоўных санаў нашага абраду не давалі нікому іншаму, акрамя людзей народу рускага або грэцкага і нашай рэлігіі. А паколькі ў нашых канонах зазначана, што такія асобы, як мітрапаліт або ўладыкі, якія найперш абіраюцца духавенствам, павінны быць людзьмі годнымі, просім яго Карал[еўскую] м[іласць] даць нам свабоду такіх выбараў; з тым, каб пры гэтым не парушалася воля яго Карал[еўская] м[іласць] прызначаць абраньніка паводле ўласнага жаданьня. Гэта азначае, каб мы неўзабаве пасьля сьмерці дастойніка абралі чатырох кандыдатаў, а яго Карал[еўская] м[іласць] прызначыла з іх таго, хто ёй будзе пажаданы. Гэта перадусім для таго, каб на гэтыя высокія пасады абіралі людзей годных і вучоных, паколькі яго Карал[еўская] м[іласць], будучы іншае рэлігіі, ня можа ведаць, хто ёсьць для гэтага годны. Бо раней трапляліся такія невукі, сярод якіх асобныя ледзь умелі чытаць. Калі ж яго Карал[еўская] м[іласць] з ласкі сваёй пажадае аддаць такую духоўную ўладу нейкай сьвецкай асобе, дык яна павінна будзе напрацягу ня больш як трох месяцаў прыняць сьвячаньні, пад пагрозай (у выпадку затрымкі) страціць гэтую ўладу, адпаведна ўхвале Гарадзенскага сойму і артыкулам сьветлай памяці караля Жыгімонта Аўгуста, якія пацьвердзіў цяперашні кароль. Бо цяпер

ёсьць такія, што па некалькі гадоў духоўнай уладай валодаюць, а ў духоўны сан не высьвячаюцца, абараняючы сябе нейкімі выняткамі, наданымі карал[ём]. Просім, каб у будучыні такога не было.

11. Каб нашых уладык не пасылалі да Рыму па сакру [грамату на сьвячаньне], але калі яго Карал[еўскай] м[іласць] пажадае надаць якое-небудзь уладыцтва, дык архібіскуп-мітрапаліт кожнага такога [дастойніка] паводле старадаўняга звычаю павінен высьвяціць. Аднак сам мітрапаліт, перад тым, як прыняць мітрапалічую ўладу, павінен зьвярнуцца да Айца Папы па сакру, і толькі пасля таго, як такая сакра надыйдзе з Рыму, каб уладыкі (найменш двое) высьвяцілі яго згодна з нашым звычаем. А калі кагосьці з біскупаў абралі на мітрапаліта, дык ён ужо ня мусіць зьвяртацца па сакру, бо яго ўжо раней высьвяцілі на біскупа; а толькі скласьці свой послух Найвышэйшаму Архірэю перад А(йцом) архібіскупам Гнезьненскім, але не як перад архібіскупам, а як перад прымаеам.

12. Каб мы мелі большую ўладу і каб нашыя авечкі нас больш паважалі і шанавалі, просім надаць нашым мітрапаліту і біскупам месцы ў сенаце яго Карал[еўскай] м[іласці], і гэта дзеля шматлікіх слушных прычынаў: мы маем такую самую біскупскую ўладу і годнасьць, як і іх м[іласці] панове рымляне. А найперш з той прычыны, што калі б нехта з нас складаў сенацкую прысягу, дык адначасова мог бы скласьці прысягу і на послух Найвышэйшаму Архірэю, каб ня здарылася якога-небудзь разрыву, які стаўся пасля сьмерці кіеўскага мітрапаліта Ісідара, калі ўладыкі, якіх не абавязвала аніякая прысяга і якія пражывалі аддалена, лёгка адступіліся ад еднасьці, ухваленай на Фларэнцкім саборы. Калі ж [біскуп] будзе зьвязаны сенацкаю прысягаю, яму будзе цяжка і падумаць пра разьяднаньне. Таму няхай да нас таксама дасылаюць лісты пра скліканьне сойму і соймакаў.

13. Калі б з часам, з Божае волі, і рэшта братоў нашых, народу і рэлігіі грэцкай далучылася да гэтай жа сьвятой еднасьці, то каб яны нам не рабілі закідаў за тое, што мы іх апярэдзілі ў гэтай еднасьці. Бо мы мусілі гэта ўчыніць з пэўных і слушных прычынаў дзеля згоды ў хрысьціянскай Р[эчы] П[аспалітай] і каб пазьбегнуць далейшага няладу і нязгодаў.

14. Каб не дапускаць да таго, каб пасланцы з Грэцыі чынілі якія-небудзь падбухторчыя дзеянні, уязджалі ў дзяржаву з лістамі

пра адлучэньне ад Царквы і ламалі гэтую згоду, параджаючы беспарадкі ў народзе. Бо сярод людзей засталася яшчэ нямала такіх зацятых, якія гатовыя пры найменшай нагодзе прывесці людзей да хваляваньняў. Ды наогул, таго, хто сеяў бы неспакой і прыезджаў у дзяржаву пра адлучэньне ад Царквы, належыць караць, бо тыя ягонья дзеянні маглі б перарасьці ў міжусобную вайну. А перадусім трэба дбаць пра тое, каб у нашых епархіях сьвятары нашае рэлігіі — архімандрыты, ігумены, прасьвітары ды іншыя духоўныя асобы, якія ня хочуць нам скарыцца,— нідзе ня сьмелі выконваць духоўных чыннасьцяў. А асабліва, каб не асьмельваліся выконваць духоўныя чыннасьці ў нашых епархіях чужынцы — уладыкі і манахі, якія прыезджаюць з Грэцыі. Бо калі такое дазволіць, дык ад нашае згоды не застанеца і сьледу.

15. Калі б у будучыні людзі нашай рэлігіі, пагарджаючы сваёй рэлігіяй і цырымоніямі, пажадалі прыняць рымскія цырымоніі,— то каб іх не прымаць як такіх, якія пагарджаюць цырымоніямі адной Божай Царквы; вось жа, перабываючы ў адной Царкве, будзем мець аднаго Папу.

16. Няхай будуць дазволены шлюбы паміж рымлянамі і русьсю без прымусу да рэлігіі [аднаго з сужонцаў], бо яны [перабываюць] ў адной Царкве.

17. З той прычыны, што немалая колькасць нашых царкоўных маэнткаў сталася супрацьпраўна пакінутаю з віны нашых папярэднікаў, якія, будучы часовымі гаспадарамі, маглі пакідаць іх толькі на час уласнага жыцьця,— мы пакорна просім, каб гэтыя маэнткі былі павернутыя цэрквам; бо праз зьбядненьне нашых пасадаў мы ня тое што ня можам задаволіць патрэбы Божай Царквы, але і самі ня маем неабходнага забесьпячэньня. А калі б хтосьці меў права пажыцьцёвага валоданьня царкоўнымі маэнткамі, то няхай бы з іх плаціў царкве хаця б нейкую арэнду, а пасля ягонаў сьмерці гэтыя [маэнткі] няхай бы вярталіся царкве; і каб ніхто ня мог іх дамагчыся бяз згоды біскупаў ды кліраса. Тыя ж ўсе наданьні, якімі царква цяпер валодае і якія ўпісанья да Евангеліе, нават калі на іх не было прывілеяў, але якія ёсьць яе маэнткамі здаўна,— каб і надалей належалі [царкве] і каб царква мела права вярнуць сабе і тыя, што былі даўно адабраныя.

18. Каб пасля сьмерці мітрапаліта і біскупаў ані старасты, ані падскарбіі ня ўмешваліся ў справы царкоўных маэнткаў, а каб імі,

як гэта заведзена ў Рымскай Царкве, да часу выбараў новага біскупа, распараджаўся клірас. Што да прыватных маёнткаў самога біскупа, то каб падданым і родным памерлага не рабілі крыўды, але каб усё адбывалася так, як пасьля іх сьмерці паноў духоўных Рымскай Царквы. На гэтае мы ўжо маем прывілей, але [просім] яго ўнесці ў канстытуцыю.

19. Архімандрыты, ігумены, манахі ды іх манастыры няхай і надале, як спрадвеку, перабываюць пад послухам у біскупаў сваёй спархці, бо ў нас ёсьць толькі адзін манаскі статут, якім кіруюцца і ўладыкі. А правінцыялаў ня маем.

20. Каб мы ў трыбунале паміж панамі духоўнымі рымскімі маглі мець дзвюх [духоўных асобаў] нашага абраду, якія б адстойвалі правы нашых цэркваў.

21. Каб архімандрытам, ігуменам, сьвятарам, архідыяканам і дыяканам ды іншаму нашаму духавенству надавалася такая ж пашана, што і панам духоўным рымскім; каб яны карысталіся тымі даўнімі вольнасьцямі, якія ім надаў кароль Уладзіслаў; і каб яны былі звольнены ад уплаты падаткаў з асобы і з царкоўнай маёмасьці, якія на іх дагэтуль накладаліся, хіба што хто з іх меў бы ўласныя маёнткі; тады ён павінен плаціць падаткі, як і іншыя, але не з асобы і не з царквы. А тыя духоўныя [асобы] і сьвятары, якія трымаюць наданні ў паселішчах паноў і шляхты, павінны лічыцца са сваім падданствам і праяўляць послух сваім панам, перадусім зважаючы на іхнія грунты і наданні, не зьвяртаючыся да іншай інстанцыі і не выклікаючы сваіх паноў да суду, а цалкам зьберагаючы за сваімі панамі права патранату. Але зважаючы на асобу і духоўную ўладу, якой яны валодаюць, іх ніхто ня мае права караць, акрамя ўласнага біскупа, па прадстаўленьні іх паноў. Асабліва гэта стасуецца тых [духоўных асобаў], якія ёсьць уласнымі падданымі і годнымі сынамі сваіх паноў. І так ня будуць парушаны ані духоўнае, ані сьвецкае права, ані шляхецкія вольнасьці з абодвух бакоў.

22. Каб паны рымляне не забаранялі нам у нашых цэрквах па гарадах і ўсюды званіць у Вялікую Пятніцу.

23. Каб нам не забаранялася прылюдна, пры сьвечках і ў рызах, згодна з нашым звычаем, несці да нядужых Сьвятыя Тайны.

24. Няхай нам будзе дазволена ў сьвяточныя дні, калі будзе патрэба, без ніякіх перашкодаў хадзіць з працэсіямі паводле нашага звычаю.

25. Каб манастыры і цэрквы нашы рускія не перараблялі на касьцёлы і наогул, калі б католік у сваім маёнтку зрабіў шкоду цэрквам, то ён павінен іх для сваіх падданных народу рускага абдудаваць, або новыя пабудаваць, або старыя аднавіць.

26. У выпадку, калі царкоўныя брацтвы — нядаўна заснаваныя патрыярхамі і зацверджаныя яго Карал[еўскаю] м[іласцю], як, напрыклад, у Львове, Берасці, Вільні ды дзе яшчэ, — з якіх Божая Царква мае вялікую карысць і дзякуючы якім памнажаецца Божая хвала, хочучь быць у гэтай еднасці, то няхай застаюцца непарушнымі пад послухам біскупаў (мітрапаліта) той епархіі, у якой яны ёсць, і да якой належаць.

27. Каб нам было дазволена засноўваць школы, семінары грэцкай і славянскай моваў у тых месцах, дзе будзе вельмі дарэчы, а таксама адчыняць друкарні, але пад наглядом мітрапаліта і біскупаў ды з іхняга ведама; і няхай у іх нічога не друкуецца бяз дазволу біскупаў, каб запабегнуць пашырэнню якіх-небудзь ерасяў.

28. А паколькі — як у каралеўскіх землях, гэтак і ў [маёнтках] паноў ды зямянаў — маюць месца вялікія страты і непаслушэнства нам ад сьвятароў нашых, якія часам пад абаронай сваіх уладальнікаў і паноў чыняць вялікія страты і распусту, [даючы] разводы сем'ям; а часам і самі паны старасты ды некаторыя іхнія ўпраўленцы дзеля тых мізэрных прыбыткаў, якія звычайна атрымоўваюць за такія разводы, сваіх сьвятароў бароняць, на саборы да біскупаў не пускаюць, а нам, біскупам, караць свавольных не дазваляюць, нашых візітатараў аббрэхваюць, ганьбяць і б'юць, — просім пакласьці гэтаму канец, каб мы мелі права караць свавольных і наглядаць за парадкам. А калі б біскуп кагосьці за непаслушэнства ці якое-небудзь злоўжываньне адлучыў ад Царквы, то каб уладары і паны, даведаўшыся пра біскупаў і візітатараў, такім (сьвятарам) не дазвалялі адпраўляць духоўныя чыннасьці, ані службы у цэрквах, пакуль яны не апраўдаюцца перад сваім пастырам. Гэта датычыцца і архімандрытаў, і ігуменаў, і іншых духоўных асобаў, якія падлягаюць біскупам і іхняй уладзе.

29. Каб у вялікіх гарадах і ўсюды ў дзяржаве яго Карал [еўскай] м[іласці] саборы і парафіяльныя цэрквы, незалежна ад іхняй улады і падданства — каралеўскай, гарадзкой або шляхецкай датацыі — знаходзіліся пад юрысдыкцыяй і ўладай сваіх біскупаў, а сьвецкія людзі каб імі не кіравалі. Бо ёсць такія, якія выяўляюць

непаслушэнства сваім біскупам і самі на свой розум кіруюць імі, а сваім біскупам не жадаюць падпарадкоўвацца, дык вось, каб на будучыню такога не было.

30. Калі ж каго-небудзь за нейкую правіну свае біскупы адлучылі ад Царквы, то таго няхай не прымаюць у Рымскай Царкве; больш за тое: няхай яго абвясцяць выклятым; тады і мы будзем рабіць таксама з тымі, каго адлучылі ад Рымскай Царквы, бо гэта нашая агульная справа.

31. Калі б Госпад Бог са Сваёй С[вятой] волі і ласкі даў нам дачакацца таго, каб і рэшта нашых братоў Усходняй Царквы грэцкага абраду далучылася да сьвятой еднасьці з Заходняй Царквою, і пасля агульнага зьяднаньня ды дазволу ўсёй Царквы было ўведзена выпраўленьне ў абрадах і правапарадку Грэцкай Царквы,— то каб мы ва ўсім гэтым бралі ўдзел, як людзі адной рэлігіі.

32. Ведаючы, што некаторыя паехалі да Грэцыі, каб выклапатаць сабе пэўныя царкоўныя паўнамоцтвы, ды пасля, павярнуўшыся сюды, узначаліць і падпарадкаваць сабе духавенства і пашырыць на нас сваю юрысдыкцыю,— то каб між людзьмі не было вялікіх хваляваньняў, просім, каб яго Каралеўская м[іласць] дазволіў даць панам старатам распараджэньне сачыць на межах за тым, каб нікога з такімі юрысдыкцыямі ці экскамунікамі ў дзяржаву яго Карал[еўскай] м[іласці] не прапускаць, бо тады пачаліся б немалыя хваляваньні паміж пастырамі і авечкамі Божае Царквы.

33. Мы, ніжэй менаваныя асобы, прагнучы гэтай сьвятой згоды на хвалу Богага імя ды дзеля міру Сьвятой Хрысьціянскай Царквы ўсе гэтыя артыкулы, якія лічым патрэбнымі нашай Царкве, і ўмовы, на якія найперш патрабуем запэўненьня С[вяцейшага] Айца Папы і ад нашага міласьцівага пана яго Карал[еўскай] м[іласці],— дзеля лепшай пэўнасьці выклалі ў гэтай нашай інструкцыі для нашых найвялебных братоў у Богу айца Іпацыя Пацея, протатронія, біскупа Ўладзімірскага і Берасьцейскага, ды айца Кірылы Цярлецкага, экзарха і біскупа Луцкага і Астрожскага, каб яны ад нашага і свайго імя прасілі найсьвяцейшага Айца Папу і нашага міласьцівага пана яго Карал[еўскую] м[іласць] наперад пацьвердзіць і запэўніць гэтыя ўсе артыкулы, якія мы падалі пісьмова. Каб такім чынам мы, будучы ўпэўненыя ў [захаваньні] нашай веры, Сьвятых Тайнаў і нашых цырымоніяў без парушэньня сумленьня нашага і даручаных нам авечак Хрыстовых,—

прыступалі да гэтай сьвятой згоды са сьвятою Рымскаю Царквою; каб пасья і іншыя, якія яшчэ вагаюцца, пабачыўшы, што нам усё нашае захавана непарушным,— тым хутчэй усьлед за намі да гэтай с[ьвятой] еднасьці прыйшлі.

Дадзена Божага году 1595 чэрвеня, 1 дня за старым календаром. Міхаіл, мітрапаліт Кіеўскі і Галіцкі.

Іпацый, біскуп Уладзімерскі і Берасьцейскі, уласнаю рукою.

Кірыла Цярлецкі, Божаю ласкаю экзарх, біскуп Луцкі і Астрожскі, уласнаю рукою.

Лявонцій Пельчыцкі, з ласкі Божай біскуп Пінскі і Тураўскі, рука ўласная.

***

Брэтская унія 1596 г. // Царква. — № 3—4 (7—8). — 1996. — С. 13—14.

3. Генрыкаўскія артыкулы

1. Свабоднае выбранне караля.
2. Свабоднае вызнанне хрысціянскіх веравучэнняў.
3. Агульнадзяржаўныя соймы павінны склікацца адзін раз у два гады на шэсць тыдняў.
4. Паспалітае рушэнне (усеагульнае апалчэнне) можа склікацца толькі са згоды сойма.
5. Пры каралі павінны пастаянна знаходзіцца 16 сенатараў.
6. Новыя падаткі, пошліны і манаполіі могуць уводзіцца толькі па пастанове сойма.
7. Міжнародная палітыка, абвяшчэнне вайны і заключэнне міжнародных трактатаў могуць ажыццяўляцца толькі са згоды сената.
8. У выпадку вайны паспалітае рушэнне (апалчэнне) мог весці толькі кароль, і яно павінна заставацца ў межах дзяржавы, а ў выпадку пахода за мяжу кожнаму ратніку неабходна было выплаціць па 5 (пяць) грынвен. Ахова межаў дзяржавы павінна ажыццяўляцца наёмным войскам за кошт адной чацьвёртай часткі чыстага дахода з дзяржаўных маёнткаў так званай кварты.

9. У выпадку парушэння каралём правоў, свабод і ўмоў, або чаго не выканаў, то ў такім выпадку шляхта можа выступіць супраць караля, абвясціўшы непаслушэнства.

***

Генрыкаўскія артыкулы [Электронны рэсурс] // Помнікі гісторыі права Беларусі. — 2003—2012. — Рэжым доступу: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=4911>. — Дата доступу: 25.07.2012. — Загл. з экрана.

Васілевіч, Р. А. Гісторыя канстытуцыйнага права Беларусі / Р. А. Васілевіч, Т. І. Доўнар, І. А. Юхо; Бел. дзярж. ун-т; юрид. фак. — Мн. : Права і эканоміка, 2001. — С. 107—109.

5. Кардынальныя правы 1768 г.

1. Заканадаўчая ўлада ў Рэчы Паспалітай знаходзіцца ў руках трох станаў: караля, сенатараў і шляхты.

2. Каралём Рэчы Паспалітай можа быць толькі католік святой рымскай веры.

3. Захоўваецца на вечныя часы свабоднае, з агульнай аднагалоснай згоды, выбранне караля Рэчы Паспалітай, ні пад якой зачэпкай не можа быць дапушчана наследаванне каралеўскага трона.

4. Правы шляхты гарантуюцца ў поўнай меры. Шляхціц можа быць арыштаваны толькі на пастанове суда, або затрыманы на месцы злачынства.

5. Пасады, духоўныя і свецкія, а таксама ганаровыя званні і чыны, каралеўскія падараванні не могуць адбірацца без справядлівага разгляду на сойме або ў судзе.

6. Вялікае Княства Літоўскае са ўсімі сваімі правамі павінна заставацца ў вечнай уніі з Польшчай.

7. Права шляхецкай роўнасці і выключнае права шляхты да заняцця і духоўных, і свецкіх пасадаў, а таксама права ўласнасці на зямельныя маёнткі застаюцца на вечныя часы.

8. Ліберум вето на вольных соймах захоўваецца назаўсёды.

9. Цэласнасць феадальнага ўладання і ўласнасці шляхецкага саслоўя на зямельныя маёнткі, спадчынную маёмасць і падданных

ніколі не можа быць адабрана або паменшана. Аднак права жыцця і смерці над падданымі не можа знаходзіцца ў руках землеўласніка. Калі падданы (залежны селянін) учыніць злачынства, то яго належыць перадаць у земскі або гродскі суд (арт. 19).

10. Для таго каб прадухіліць наўмысныя і беспадстаўныя забойствы шляхціцамі простых людзей, то ў Польшчы ўводзіцца ў дзеянне артыкул 1 раздзела 12 Статута Вялікага Княства Літоўскага 1588 г., які прадугледжваў смяротнае пакаранне шляхціца за беспрычыннае наўмыснае забойства простага чалавека (арт. 20).

11. У тых выпадках, калі кароль парушыць кардынальныя правы народа або ўмовы дагавора (Пакта канвента), які быў заключаны ім з соймам пры яго выбранні на каралеўскі трон, то шляхта мае права адмовіць каралю ў падпарадкаванні.

***

Кардынальныя правы 1768 г. [Электронны рэсурс] // Помнікі гісторыі права Беларусі. — 2003—2012. — Рэжым доступу: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=4921>. — Дата доступу: 25.07.2012. — Загл. з экрану.

Васілевіч, Р. А. Гісторыя канстытуцыйнага права Беларусі / Р. А. Васілевіч, Т. І. Доўнар, І. А. Юхо; Бел. дзярж. ун-т; юрыд. фак. — Мн. :, 2001. — С. 108—109.

6. Кардынальныя непарушныя правы. Студзень 1791 г.

1. Святая каталіцкая Рымская вера абодвух абрадаў Кароны Польскай і Вялікага Княства Літоўскага будзе пануючай вечна.

2. Каралём Польскім і вялікім князем Літоўскім можа быць толькі католік; каралевай таксама можа быць толькі каталічка.

3. Пераход з Каталіцкай веры абодвух абрадаў у якую-небудзь іншую заўсёды будзе лічыцца крымінальным злачынствам.

4. Для ўсіх людзей іншага веравызнання, дапушчальнага ў дзяржавах Рэчы Паспалітай, будзе захаваны спакой ва ўсіх абрадах, пры ўмове, што ніводзін духоўны або свецкі начальнік не будзе мець права праследаваць іншаверцаў па прычыне веравызнання і абрадаў.

5. Каралеўства Польскае і Вялікае Княства Літоўскае злучаныя вечнаю ўніяю, назаўсёды знаходзяцца ў непарушным саюзе, злучэнні і трываласці, і такімі павінны заставацца. Ніхто не павінен ні на якім сойме замяняць, а тым болей аддзяляць ад тэрыторыі дзяржавы якой—небудзь часткі.

6. Каралеўства Польскае і Вялікае Княства Літоўскае са ўсімі княствамі і землямі, з каторых складаецца дзяржава і ў будучым будзе складацца, цяпер і назаўсёды павінна заставацца вольнай дзяржавай і нікому не падлягаць. Рэч Паспалітая з'яўляецца і будзе назаўсёды дзяржавай вольнай і нікому непадпарадкаванай. Рэч Паспалітая састаўляе адно цэлае, сама можа моцна забяспечыць шляхетныя правы для народа, толькі яе ўстановам павінны ўсе падпарадкавацца; толькі сама дзяржава мае моц вызначаць падаткі на агульныя патрэбы і вызначанымі распараджацца; для агульнай абароны і аховы дзяржава трымае войска, якое толькі ёй вернае і падпарадкоўваецца ўладзе, каторая над ім вызначана; сама абвешчае вайну, мір і заключае розныя трактаты; толькі сама свабодна выбірае каралёў, можа ўтвараць дзяржаўныя ўстановы і ведамствы, іх ліквідаваць, устаўляць тэрмін іх дзейнасці, прызначаць службовых асоб і прадстаўнікоў дыпламатычнай службы, і ва ўсякія ўстановы выбіраць, а таксама акрэсліваць парадак іх выбараў.

7. Усялякая замежная гарантыя ўрада Польшчы супярэчыць незалежнасці дзяржавы, і прыніжаючая яе самаўладдзе з'яўляецца і будзе назаўсёды няздзейснай...

8. Не можа ў дзяржавах Рэчы Паспалітай лічыцца правам і ўладаю тое, што бы не зыходзіла з выразнай дзяржаўнай волі, выказанай на соймах: ніводная дзяржаўная ўлада нікому загадваць і прымушаць да выканання загадаў не будзе мець моцы, чаго не патрабуе права; не будзе магчы дазваляць сабе і нікому таго, што забараняе права, але не будзе ігнараваць і ігнаравання дапушчаць у тым, што права абавязвае выконваць.

9. Усе грамадзяне Рэчы Паспалітай шляхецкага стану і ўсялякага іншага грамадскага становішча, таксама чужаземцы, прыбылыя, і якім—небудзь спосабам у дзяржавах Рэчы Паспалітай знаходзячыся людзі, правам пісаным да гэтага часу, і каторае будзе потым устаноўлена і напісана, будуць судзіцца тымі ўстановамі і ўладамі, якім па праву гэта належыць.

10. Ніхто не павінен карыстацца юрыдычнай недатыкальнасцю: ні кароль, аніякая дзяржаўная ўлада, ніхто гэтага права не павінен парушаць, апрач спецыяльна прадугледжаных правам выпадкаў.

11. Свабода слова на сойміках і на сойме кожнаму шляхціцу ўрачыста забяспечваецца, і ні пад якой—кольвек прычынай ён за гэта не можа падлягаць суду. Таксама свабода слова гарантуецца кожнаму грамадзяніну, нават на публічных з'ездах, разам з тым свае мыслі або прапановы, пісьмова ці паданыя друкам, з подпісам свайго прозвішча робіцца без патрэбы дазволу, без усялякай пад якой бы то ні было формы зачэпкі; але пад адказнасцю па суду, калі б хто пісьмова або ў друку наўмысна прызываў да бунту, або калі б хто зняславіў свайго бліжняга. У справах рэлігійных і праступкаў супраць маралі захоўваецца духоўная цензура, а таксама апрабачыні духоўнай юрысдыкцыі пануючай веры.

***

Кардынальныя непарушныя правы студзень 1791 г. [Электронны рэсурс] // Помнікі гісторыі права Беларусі. — 2003—2012. — Рэжым доступу: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=4791>. — Дата доступу: 25.07.2012. — Загл. з экрана.

Васілевіч, Р. А. Гісторыя канстытуцыйнага права Беларусі / Р. А. Васілевіч, Т. І. Доўнар, І. А. Юхо; Бел. дзярж. ун-т; юрыд. фак. — Мн. : Права і эканоміка, 2001. — С. 109—110.

7. Гароды нашыя каралеўскія вольныя ў дзяржавах Рэчы Паспалітай (Prawa Kardynalne)

21 красавіка 1791 г.

Артыкул 1: Аб гарадах

1. Усе каралеўскія гароды ў краінах Рэчы Паспалітай прызнаём вольнымі.

2. Грамадзян такіх гарадоў прызнаём людзьмі вольнымі, землі ў гарадах, якімі яны валодаюць, іх дамы, вёскі і тэрыторыі, дзе якія да каторых гарадоў па праве цяпер належаць, іх прыватнай уласнасцю прызнаём, што не павінна перашкаджаць пачатым, але не закончаным справам.

3. Каторых гарадоў прывілеі на размяшчэнне загінулі, пасля выяснення іх былой наяўнасці, Мы, кароль, дакументы адновім, з наданнем зямлі, якую яны цяпер маюць, выдадзім.

4. У каторых каралеўскіх гарадах ёсць вызначаныя земскія соймакі, тым, Мы, кароль, выдадзім прывілеі на размяшчэнне, калі яны іх яшчэ не мелі.

5. Калі б у шчаслівым выпадку, у каторым мейсцу размешчаным на каралеўскай зямлі жылі вольныя людзі і далі свайму паселішчу прыстойнае становішча горада, у такім выпадку, Мы, кароль, дадзім такому паселішчу дакумент аб заснаванні новага горада з наданнем зямлі.

6. Таксама будзе дазволена землеўладальнікам на сваіх землях засноўваць з вольных людзей гарады, альбо і сялян надзяляць свабодай, і як гарады свае ўласныя заснаваць, аднак такія паселішча не могуць уваходзіць у лік вольных гарадоў, але толькі калі ўласнік спецыяльным актам перадаць ім на ўласнасць зямлю, тады Мы, Кароль, па просьбе самога землеўласніка, выдадзім неабходны дакумент аб заснаванні горада і загадаем упісаць у неабходныя акты.

7. Як для ўсіх гарадоў маецца адно права, так і мяшчане кожнага горада, аднолькава роўных прывілегій з права цяперашняга будуць карыстацца.

8. Усе грамадзяне горада, ці будуць яны шляхецкага, або мяшчанскага паходжання, якія займаюцца гандлем на фунты, локці і г. д., што маюць сваю маёмасць у гарадах, альбо калі яе набудуць, якога-небудзь дастатку, або маючы маёмасць і майстэрні, павінны прыняць гарадское права і будуць павінны пад ім заставацца. Іншай шляхце таксама можна прымаць гарадское права...

9. Гарады не павінны адказваць у прыёме ў гарадское грамадзянства, і ў гарадскія кнігі запісываць усіх прыстойных чужаземцаў, а таксама рамеснікаў вольных і ні ад кога па праву не залежных хрысціян, а гэта без усялякай аплаты.

10. Так прыроджанай шляхце, як і грамадзянам мяшчанскага саслоўя, — тым, каторыя потым набылі шляхецкі стан, прыняцце гарадскога грамадзянства і будуць захоўвацца ў ім, займанне пасад, вядзенне рознага гандлю, ўтрыманне якіх-небудзь мануфактурных прадпрыемств, нічога не будзе шкодзіць, а ні вызваляць ад прыгону іхніх, а ні ад іхніх нашчадкаў у тым ганаровым шляхецтве і ва ўсіх належачых ім прывілеях.

11. Выбары грамадзянамі гарадоў уласнага Магістрату, менавіта бурмістраў, войтаў і іншых урадоўцаў, што з'яўляецца прыналежнасцю вольнасці, так пры той жа вольнасці гарады застаюцца. Гэтаксама будзе вольна тым жа гарадам выдаваць распараджэнні, якія адносяцца да ўнутранага парадку, і за іх выкананнем наглядаць; аб чым павінны ўведамляць паліцэйскую камісію рапартам.

12. Усе гарадскія грамадзяне, якія запісаны ў гарадскія кнігі і маюць нерухомую маёмасць, могуць выбіраць і быць выбранымі ва ўсе гарадскія ўстановы па большасці голасаў. Але ніхто выканаўчай улады і функцыі памешчыка з уладаю і функцыі прадстаўніка гарадскога не мае права злучаць, пад страхам страты абодвух пасадак; а таксама войсковы службовец, які знаходзіцца на пастаяннай службе ў арміі, не можа быць гарадскім урадоўцам.

Артыкул 2: Аб прэрагатывах (прывілеях) мяшчан

1. Кардынальнае права: «ніхто не можа быць затрыманы без пастановы суда» распаўсюджваецца на асоб, пастаянна пражываючых у гарадах, за выключэннем банкротаў, не маючых дастатковага закладу, заложанага ў судзе, і затрыманых на гарачым учынку.

2. Гарады, у каторых вызначаны апеляцыйныя суды, перад кожным чарговым (ардынарыйным) соймам будуць выбіраць большасцю галасоў аднаго паўнамоцнага прадстаўніка з грамадзян, маючых нерухомую маёмасць у гарадах, прыгодных да выканання публічных паслуг, якія не заўважаны ў крымінальных злачынствах, не прыцягнутых да працэсу, а ўганараваных гарадскімі пасадамі, з вольнасцю выбірання такіх жа прадстаўнікоў і з іншых гарадоў.

Гэтыя прадстаўнікі ў дзень пачатку сойму, у горад, дзе сойм павінен пачацца, і дакументы свайго выбарнага маршалку сойма павінны перадаць. На сесіях правінцыяльных будуць выбірацца з прадстаўнікоў гарадоў у камісіі паліцыі, скарбовай і асэсарыі (судовых засядацеляў); і на тых сесіях будуць прызначацца, хто да якой камісіі і асэсарыі будзе належаць. Але тыя ўсе згодна з прызначэннем у названых камісіях і асэсарыі будуць магчы засядаць, аднак не больш у камісіях скарбовай і паліцыі, як па двое, а ў асэсарыі па трое, могуць засядаць. З кожнай правінцыі гэтыя камісары і асэсары, у тых жа камісіях і асэсарыях па прадметах, што адносяцца да гарадоў і гандлю, будуць мець рашаючы голас,

у іншых жа справах будуць мець дарадчы голас. Калі надалей каторыя з тых прадстаўнікоў альбо і ўсе ад гарадоў, што маюць права выбіраць прастаўнікоў, зноў будуць пацверджаны, могуць быць пакінуты на другія два гады. А для тых камісараў і асэсараў выплата жалавання пры ўстанаўленні табелі будзе вызначацца пастановай у такім памеры, які вызначаны для ўдзелу ў паседжаннях у камісіях і асэсарыі.

3. Для таго каб урадавая апека для ўсіх гарадоў была дзейснай у іх пажаданнях належнай справядлівасці, дазваляем нашым гарадам праз асэсараў або гарадскіх камісараў у асэсарыях, засядаючых у камісіях скарбовых і паліцыі, выказаць у сойме патрабаванні гарадоў; а тыя калі будзе на тое патрэба і калі захочуць, будуць прасіць у соймавага маршалка прадаставіць ім слова, і ён ім забараніць не можа, выказацца будуць згодна са звычаем, як практыкуецца пры выступленні прадстаўнікоў ад камісій.

4. Пасля адбыцця двухгадовай публічнай службы ў вышэй вызначаных камісіях або асэсарыях гэтым выбарным прадстаўнікам ад гарадоў на наступным сойме адразу павінна быць нададзена шляхецкая годнасць, без аплаты дыплама «нобілітатіс», калі яны яшчэ не былі шляхтай.

5. Дазваляецца ад гэтага часу, і будзе кожнаму мешчаніну набыць на праве ўласнасці зямельныя маёнткі, як і іншую маёмасць з правам перадачы ў спадчыну сваім нашчадкам, як законным землеўладальнікам іх пасля сябе пакідаць па спадчыннаму праву, альбо мець па праву ўладання, з якіх маёнткаў, абы былі мяшчанамі і ў судзе належным прыстойным былі абавязаны адказваць.

6. Хто з мяшчан купіць усю вёску або мястэчка спадчынным правам, з якіх плацяць падатак дзесятага гроша не менш чым 200 злотых, на першым жа сойме, калі пра гэта падасць пісьмовую просьбу соймаваму маршалку ў сілу гэтага закону, да саслоўя шляхты будзе далучаны.

7. Апрача таго на кожным сойме 30 асоб з мяшчан, уладальнікаў нерухомай маёмасці ў гарадах будуць уганараваны годнасцю шляхціцаў; у першую чаргу гэта будзе адносіцца да тых, хто праславіцца ў войску, хто засядае ў камісіях парадку цывільна-вайсковых, стварае мануфактуры, гандлюе таварамі айчынай вытворчасці, а таксама па рэкамендацыях земскіх дэпутатаў і гарадоў.

8. Ва ўсёй арміі (апроч народнай кавалерыі), у кожным корпусе, дывізіі і палку, будзе мяшчанам магчымасць свабодна ўступаць у армію і выслугоўваць афіцэрскія званні. А каторы даслужыцца да звання штабс-капітана, або капітана пяхоты, або ротмістра ў палку, у сілу гэтага закону, разам са сваімі патомкамі становіцца шляхціцам, са ўсімі належнымі ім прэрэгатывамі і, Мы, Кароль, пасля аказання афіцэрскага патэнту, выдадзім яму дыплом аб наблітацыі, без аплаты неабходных пошлін.

9. Ад гэтага часу мяшчане могуць займаць пасады ў канцэлярыях і адвакацкіх канторах усялякіх камісій, вышэйшых урадавых судовых установах, трыбунальскіх і іншых ніжэйшых судах, быць прадстаўнікамі і іншыя ўчыняць паслугі і заслугоўваюць павышэння па службе, атрымоўваюць больш важныя чыны, подлуг сваіх заслуг і здатнасці. А каторы з іх даслужыцца да звання кіраўніка канцэлярыі ў дзяржаўных установах, на першым жа сойме павінен быць наблітаваны, і такому дыплом аб наблітацыі без аплаты Мы, Кароль, будзем выдаваць.

10. У парадкавыя камісіі ваяводства могуць выбірацца як шляхціцы, так і мяшчане, але толькі тыя, хто мае нерухомую маёмасць у горадзе.

Артыкул 3: Аб справядлівасці для мяшчан

1. Пакідаючы гарады ў належачых ім межах пры юрысдыкцыях, а таксама з прыгарадамі, вылучаючы іх з іншых юрысдык, такіх як трыбунальскія, зямлянскія, ваяводзінскія, старасцінскія, замкавыя, апрача спраў недакончаных, камісійных у трыбуналы адасланых, вызваляем і вылучаем.

2. Маршалкоўская юрысдыкцыя адносіцца толькі да горада Каралеўскай рэзідэнцыі, што выкладзена пры апісанні юрысдыкцыі, належачай гэтай уладзе.

3. Юрыдыкі свецкія, духоўныя, таксама маленькія мястэчкі, у межах наданых спачатку гарадам, утвораным, як да гэтага часу ў прыватных уладаннях, што да самой падсуднасці і паліцыі ліквідуюцца, наадварот юрыдыкі пад юрысдыкцыю гарадскіх магістраў падпарадкоўваем, але ўсялякія чыншы і даходы якога-кольвек паходжання пакідаем ўладальнікам тых жа зямель.

4. Дзе, аднак, гарады маюць спадчынныя вёскі на зямскім праве, па справах тых вёсак у належных судах землеўладальнікаў павінны адказаць.

5. Усе грамадзяне ў горадзе, якія маюць нерухомую маёмасць і якім-небудзь гандлем, рамяством займаюцца, павінны падпарадкоўвацца гарадской юрысдыкцыі і падаткі роўныя ўносіць, нягледзячы на якія-небудзь ільготы.

6. У кожным горадзе выбраны магістрат будзе мець судовую юрысдыкцыю. У тых магістратах усе справы можа судзіць па першай інстанцыі, што не перавышаюць цаны іскаў 300 злотых, альбо ў справах аб праступках, калі пакаранне будзе тры дні арышту, у такіх выпадках апеляцыя не дапушчаецца і рашэнне суда будзе канчатковым. У больш важных справах павінна дапушчацца апеляцыя ў вышэйшыя апеляцыйныя суды.

7. Такімі апеляцыйнымі судамі прызначаюцца суды ў наступных гарадах... Вялікага Княства Літоўскага: апеляцыйнаму суду ў горадзе Вільне будуць падсудныя суды гарадоў ваяводства Віленскага, павеатаў: Аршанскага, Лідскага, Вілкамірскага, Браслаўскага, ваяводства Троцкага і павету Троцкага. Апеляцыйнаму суду ў горадзе Гродне будуць належаць суды гарадоў і павеатаў: Гродненскага, Валкавыскага і Мерэчкага... апеляцыйнаму суду ў горадзе Навагрудку будуць падсудныя суды гарадоў ваяводства Наваградскага і павеатаў: Слонімскага і Слуцкага. Апеляцыйнаму Берасцейскаму суду будуць падсудныя суды гарадоў ваяводства Берасцейскага і павету Кобрынскага. Апеляцыйнаму Пінскаму суду падсудныя суды гарадоў і павеатаў: Пінскага, Пінскага-зарэчнага, Мозырскага і Рэчыцкага. Апеляцыйнаму Менскаму суду будуць падсудныя суды гарадоў ваяводстваў Менскага, Полацкага, Віцебскага і павету Аршанскага.

8. У тых апеляцыйных гарадах будуць выбірацца кожныя два года па 5 асоб з шляхты і нешляхты мяшчан, якія маюць нерухомую маёмасць, нават з магістрацкіх асоб з тых жа гарадоў, альбо і з іншых гарадоў той жа акругі, што адносяцца да вызначальных апеляцыйных судов. А тыя выбраныя асобы будуць складаць апеляцыйны суд пры ўмове, што асобы, якія ўваходзяць у склад магістратаў і лаўнікаў, выбраныя ў апеляцыйны суд, пакуль будуць выконваць абавязкі апеляцыйнага суда, не маюць права засядаць і судзіць у судах першай інстанцыі ў тых магістратах, з якіх яны выбраны.

9. Гэтыя суды будуць разглядаць апеляцыйныя справы магістратаў, падсуднасць якіх вышэй за 300 злотых, або пакаранне перавышае 3 дні арышту, але не перавышае 3000 злотых і не больш чым 3 тыдні турэмнага зняволення, а гэта канчатковае рашэнне без дапушчэння апеляцыі. Ва ўсіх справах, вышэйшых за 3000 зл. і пакарання больш за 3 тыдні турэмнага зняволення, як і да гэтага часу з магістратаў першай інстанцыі, не павінна ісці ў апеляцыйныя суды гарадоў, але ў нашыя задворныя суды, так ў Кароне, як і ў Літве хочам мець падсуднасць згодна з гэтым законам.

10. Магістраты не павінны разглядаць цяжкіх крымінальных спраў, а павінны адразу іх перадаваць у апеляцыйныя суды, якія крымінальныя справы павінны судзіць, з тою перасцярогаю, што папярэдняе зняволенне абвінавачаны злачынец будзе адбываць згодна з дэкрэтам.

Калі ж злачынец прыгаварываўся на пажыццёвае зняволенне або на смерць, гэты ж апеляцыйны суд з абвінаваўчым актам і судовым дэкрэтам павінен пераслаць асэсарскаму суду. Калі ж асэсарскі суд прызнае дэкрэт апеляцыйнага суда на пажыццёвае зняволенне або на смерць сказанага злачынцы правільным, толькі пасля гэтага дэкрэт будзе выконвацца. Разам з тым пры задворных судах разглядаюцца справы аб кепскім выкананні гарадскіх служб, а таксама аб гарадскіх даходах гарадскіх уладальнікаў і ўсе іншыя справы правам Рэчы Паспалітай поўнасьцю захоўваем...

***

Гарады нашыя Каралеўскія вольныя ў дзяржавах Рэчы Паспалітай (Prawa kardynalne) 21 красавіка 1791 г. [Электронны рэсурс] // Помнікі гісторыі права Беларусі. — 2003—2012. — Рэжым доступу: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=4941>. — Дата доступу: 25.07.2012. — Загл. з экрану.

Васілевіч, Р. А. Гісторыя канстытуцыйнага права Беларусі / Р. А. Васілевіч, Т. І. Доўнар, І. А. Юхо; Бел. дзярж. ун-т; юрыд. фак. — Мн. : Права і эканоміка, 2001. — С. 110—114.

8. Конституция Речи Посполитой 3 мая 1791 года [Извлечения]

8. Канстытуцыя Рэчы Паспалітай 3 мая 1791 года [1] [Вытрымкі]

I. Господствующая религия (Римско-католическая)

II. Землевладельческая шляхта

Что память предков наших, как основателей свободного правления, мы торжественнейше гарантируем шляхетскому сословному (стану) все свободы, вольности, прерогативы и преимущества в частной и общественной жизни. Особенно мы утверждаем, гарантируем и признаем нерушимыми права, статуты и привилегии, справедливо и законно наделенные шляхетскому сословию Казимиром Великим, Людовигом Венгерским, Владиславом Ягеллой и Витольдом, братом его, великим князем Литовским, а также Владиславом и Казимиром Ягеллончиками, братьями Альбертом, Александром и Сигизмундом Первым и Сигизмундом Августом, последним из ягеллонского рода. Достоинство шляхетского сословия в Польше признаём равным за и всеми шляхетскими званиями, где-либо принятыми. Признаём равными между собою всех шляхтичей не только в отношении получения должностей и оказания услуг отечеству, честь, славу и выгоду приносящих, но также в отношении равного пользования привилегиями и прерогативами, принадлежащими шляхетскому сословию, а особенно же правом личной безопасности, личной свободы и правом собственности земельной и движимой, так как они издревле каждому служили, так мы хотим, чтобы они хранились впредь свято и нерушимо, и торжественно обещаем, что не допустим никакого изменения или изъятия в законе о личной собственности...

... Шляхту мы считаем первейшими защитниками свободы и настоящей конституции. Поручаем добродетели, чувству гражданства и чести каждого шляхтича, святости её, оберегать её крепость, как единственную твердыню отечества и свобод наших.

III. Города и мещане

Закон, принятый настоящим сеймом под заглавием «Города наши Королевские свободны в государствах Речи Посполитой»², хотим полностью сохранить и объявляем частью настоящей конституции, как право свободной польской шляхты, дающей новую, истинную и действенную силу для охраны ее свобод и целостности общего отечества.

IV. Крестьяне (хлопы)

Крестьянский люд, из-под рук которого течет неизобильный источник богатств страны, который составляет в народе самую многочисленную часть населения и, следовательно, является самой деятельной силой страны, по справедливости, из чувства человечности и христианского долга, а также учитывая наш собственный, правильно понятый интерес, мы берём под покровительство права и нашего правительства, устанавливая, что отныне любые свободы, пожалования или действительные договоры, заключённые между землевладельцами и крестьянами их имений, независимо от того, совершены ли они были со всей громадой или каждым отдельным жителем деревни, должны устанавливать общие и взаимные обязательства в соответствии с точным значением условий и записанного в указанных пожалованиях и договорах, находящихся под защитой нашего правления. Такие договоры и вытекающие из них обязательства, добровольно принятые владельцем земли, являются обязательными не только для него самого, но и для наследников или лиц, приобретших право (на эту землю), так что они никогда не будут иметь права самовольно их изменить. С другой стороны, крестьяне какого бы то ни было поместья не могут уклониться от добровольно принятых договоров, пожалований и повинностей, с ними связанных, иначе как в порядке и на условиях, как в записи (тексте) этих договоров было установлено, которые прямо обязывали их либо навечно, либо до обусловленного срока...

V. Правительство или определение публичных властей

Всякая власть в человеческом обществе берёт свое начало в воле народа. И чтобы целостность государства, свобода граждан и общественный порядок оставались навсегда в равновесии, правительство народа польского должно состоять, и по воле настоящего закона всегда будет состоять, из трёх властей, т. е. законодательной власти в (руках) соединённых станов, высшей исполнительной власти в (руках) короля и стражи (министров) и власти судебной у юрисдикционных (органов), которые установлены для этой цели, или которые должны быть установлены.

VI. Сейм или законодательная власть

Сейм или соединённые станы будут делиться на две палаты: на палату послов и палату сенаторов под председательством короля. Палата послов, как отражение и средоточие всевластия народа, будет святыней законодательства. Поэтому прежде всего в палате послов будут обсуждаться все проекты:

1) об общих законах, т. е. конституционных, гражданских и уголовных законах, об установлении вековечных налогов...;

2) в отношении постановлений сейма, т. е. о временных взносах, об оценке монеты, о публичных займах, нобилитации и иных по (отдельным) случаям наградах, о распределении публичных расходов, обычных и чрезвычайных, о войне, о мире, об окончательной ратификации договоров союзных и торговых, о различных дипломатических актах и соглашениях, относящихся к международному праву, об отчёте исполнительных органов и (других) главных событиях народной жизни.

... Палата сенаторов, состоящая из епископов, воевод, каштелянов и министров под председательством короля, имеющего право один раз подать *votum* (голос), а второй *paritatem* (при равенстве голосов)³ лично или путём присылки своего мнения в ту же палату, имеет (такие) обязанности: 1) каждый закон, который формально прошёл в палате послов и должен быть немедленно передан в сенат, (он обязан) принять или отложить описанным в законе большинством голосов для дальнейшего обсуждения народом. Принятие даёт ему силу и святость закона. Отклонение же только отсрочит принятие его до следующего очередного сейма, на котором, если он будет принят

повторно, он должен быть принят сенатом; 2) каждое постановление сейма в вышеперечисленных вопросах, которое палата послов должна немедленно передать в сенат, решить совместно с палатой послов большинством голосов, причём большинство голосов на совместном заседании обеих палат, согласно описанному в законе, будет решением и волей станов. Устанавливаем, что сенаторы и министры в вопросах выполнения своих должностей в страже или в комиссии решающего голоса в сейме не имеют и во время обсуждения этих вопросов должны только присутствовать в сенате для дачи объяснений по требованию сейма. Сейм всегда будет готовым (для созыва.— Авт.)³: и законодательный и очередной (ординарный). Начинаться он должен через каждые два года и продолжаться в соответствии с текстом закона о сеймах...

... Так как законодательство не может осуществляться всеми, и народ поручает это своим свободно избранным представителям или послам, настоящим устанавливаем, что послы, избранные на сеймиках, будучи средоточием всеобщего доверия, должны согласно данной конституции рассматриваться в законодательстве и во всех общих потребностях народа как представители всего народа. Всё и везде должно решаться большинством голосов; поэтому *liberum veto* навсегда отменяем.

... Предостерегая, с одной стороны, от поспешных и частых изменений народной конституции, а с другой — признавая необходимость совершенствовать её после испытания в действии её влияния на общественное благополучие, назначаем время и срок её пересмотра и улучшения — каждые 25 лет. Такой конституционный сейм должен быть чрезвычайным в соответствии с особым о нём законом.

VII. Король. Исполнительная власть

... Гарантировав свободному польскому народу власть устанавливать для себя законы и право надзора над любой исполнительной властью, а также избрания должностных лиц в магистратуры, высшую исполнительную власть мы передаем королю в его совете, который (совет) будет называться стражем законов. Исполнительная власть обязана точно соблюдать и исполнять законы. Она будет действовать там, где это разрешают

законы, где законы требуют надзора за (их) исполнением и даже действенной помощи. Ей всегда должны повиноваться все магистратуры, и в ее руки мы вкладываем власть принуждения в отношении непослушных и небрежно относящихся к своим обязанностям магистратур.

Исполнительная власть не имеет права устанавливать или толковать законы, вводить под каким бы то ни было названием налоги и сборы, делать публичные займы, изменять произведённое сеймом распределение финансовых (казначейских) доходов, объявлять войну, заключать окончательно мир, договоры или (совершать) какие-либо дипломатические акты. Она вправе лишь вести временные переговоры с иностранными (государствами), а также решать временные и текущие дела, необходимые для безопасности и спокойствия страны, о которых должна сообщать ближайшему собранию сейма. Польский трон хотим иметь и объявляем навечно выборным для (определённой) семьи⁴.

... Король, которому должна быть оставлена всяческая власть делать добро, будет иметь право амнистии в отношении приговорённых к смерти, кроме совершивших государственные преступления. Королю будет принадлежать верховное право распоряжаться вооружёнными силами страны во время войны и назначать командующих войсками, однако с условием возможной смены их по воле народа. Его обязанностью будет также присваивать офицерские звания, назначать должностных лиц, в соответствии с текстом нижеприведённого закона, назначать епископов и сенаторов в соответствии с текстом того же закона, а также министров, как первых должностных лиц исполнительной власти. Страж или совет королевский, приданный королю для соблюдения, (сохранения) силы и исполнения законов, будет состоять из: 1) примаса, как главы польского духовенства и как председателя комиссии просвещения, могущего быть замененным в королевской раде первым *ex ordine* (по порядку) епископом, которые (примас и его заместитель) резолюции подписывать не могут; 2) пяти министров, т. е. министра полиции, министра печати, министра войны, министра финансов, министра печати (канцлера) для иностранных дел; 3) двух секретарей, из которых один ведает протоколом стража, а другой — протоколом иностранных дел, — оба без решающего голоса. Наследник трона, выйдя из малолетства и принеся присягу в соблюдении конституции, может присутствовать на всех заседаниях стража, но без

права голоса. Маршалок сейма, избираемый на два года, будет входить в число присутствующих на заседании стража без участия в его решениях, (но) единственно для созыва готового⁵ сейма. В том случае, когда он признал бы созыв готового сейма настоятельно необходимым, а король воспротивился бы его созыву, маршалок обязан передать послам и сенаторам циркулярные листы, созывая их на готовый сейм и указывая причины его созыва. Причины необходимого созыва сейма могут быть только следующие: 1) срочные обстоятельства, затрагивающие международное право, в особенности случаи войны иностранным государством; 2) внутренние беспорядки, грозящие переворотом в стране или столкновением между магистратурами; 3) явная опасность повсеместного голода; 4) осиротелость отечества в результате смерти короля или очень опасной его болезни. Все резолюции будут рассматриваться в страже вышеперечисленным их составом. После того как король выслушает все мнения, его суждение должно перевешивать, чтобы обеспечить единство воли в исполнении закона. Хотя каждая резолюция будет исходить от стража от имени и за собственноручной подписью короля, она должна быть подписана также одним из министров, входящих в состав стража... В случае, если один из министров, входящих в состав стража, не согласится подписать решения, король отступит от этого решения, а если будет настаивать на нём, маршалок сейма в этом случае будет просить о созыве готового сейма, и если король будет оттягивать созыв, маршалок должен его совершить. Король имеет право как назначения всех министров, так и выделения одного из них от каждой отрасли управления в состав своего совета и королевского стража.

Выделение министра с его согласия в состав стража на два года должно быть подтверждено королем. Министры, выделенные в состав стража, не могут участвовать в работе комиссий. В случае, если большинство в 2/3 обеих палат сейма при тайном голосовании на совместном заседании потребует смены министра в страже или в правительстве, король должен немедленно назначить на его место другого...

... В дополнение к соответствующей исполнительной власти устанавливаем отдельные комиссии, связанные со стражем и обязанные к послушанию тому же стражу. Сейм будет выбирать в их состав членов комиссии для ведения их дел в течение срока, определённого законом. Эти комиссии следующие: 1) просвещения, 2) полиции, 3) армии, 4) финансов...

VIII. Судебная власть

Судебная власть не может быть осуществляема ни законодательными органами, ни королём, но должна осуществляться магистратурами, установленными и выбираемыми специально для этой цели. Она должна быть приближена к местам с тем, чтобы каждый человек близко к себе мог найти справедливость, чтобы преступник всегда видел над собой грозную руку краевой власти. Поэтому устанавливаем:

1. Суды первой инстанции для каждого воеводства, земли и повета (уезда), судьи которых будут выбираться на сеймиках. Суды первой инстанции должны быть всегда бдительны и готовы обеспечить справедливость тем, кто в ней нуждается. От этих судов идут апелляции к главным трибуналам, которые должны быть для каждой провинции и которые должны также состоять из лиц, избираемых на сеймиках. Эти суды как первой, так и последней инстанции будут судами землевладельцев для шляхты и для всех владельцев земли с кем-либо в делах права и факта.

2. Обеспечиваем всем городам судебные юрисдикции в соответствии с законом настоящего сейма «О свободных королевских городах».

3. Для каждой провинции утверждаем отдельные референдарские суды⁶ для рассмотрения дел свободных крестьян, каковые дела отнесены к этим судам прежними законами.

4. Суды задворные, ассессорские, реляционные и курляндские сохраняем.

5. Исполнительные комиссии будут иметь суды по вопросам, касающимся их администрации.

6. Кроме судов по гражданским и уголовным вопросам для всех сословий, будет ещё верховный суд, называемый сеймовым, состав которого будет выбираться при открытии каждого сейма. В компетенцию этого суда будут входить дела о преступлениях против народа и государства, т. е. государственные преступления. Повелеваем, чтобы специально выделенные сеймом лица составили новый кодекс законов гражданских и уголовных.

XI. Народные вооруженные силы

... Народ должен содержать и уважать свою армию за то, что она посвящает себя целиком его обороне. Армия должна оберегать границы государства и его спокойствие, т. е. должна быть его самым прочным щитом. Чтобы безупречно выполнить это свое назначение, она должна постоянно находиться в подчинении исполнительной власти в соответствии с законом и должна принести присягу быть верной народу, королю и охранять народную конституцию...

***

КОНСТИТУЦИЯ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ 3 мая 1791 года
[Электронный ресурс] // Помнікі гісторыі права Беларусі. — 2003—2012. —
Режим доступа: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=4951>. — Дата доступа:
25.07.2012. — Загл. з экрану.

Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы / под ред. В. М. Корещого. — М.: [б.в.] 1961. — С. 791—798.

Вішнеўскі, А. Ф. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў дакументах і матэрыялах: са старажытных часоў да нашых : вучэб. дапам. / А. Ф. Вішнеўскі, Я. А. Юхо; Акад. МУС. — Мн.: [б.в.], 1998. — С. 165—174.

---

¹ Канстытуцыя павінна была дзейнічаць у Польшчы і Вялікім княстве Літоўскім.

² Ustawa o Miastach Królewskich 18.1V.1791.

³ Гэта значыць, што сойм у любы час можа быць скліканы каралём ці маршалком.

⁴ Гэтым уведзілася выбарнасць для сям'і, якая павінна стаць каралеўскай, але разам з тым трон пераходзіў у спадчыну ў межах выбранай сям'і.

⁵ Маецца на ўвазе Надзвычайны сойм, заўсёды «готовы» да склікання.

⁶ Гэтыя суды з'явіліся ў пачатку XVI ст.

9. Zaręczenie wzajemne obojga narodów z 20 x 1791 r.

(Z. Kaczmarczyk, Konstytucja 3 maja... , Poznań 1946, s. 29—30)

Ku wiecznej rzeczy pamięci sprawy niżej opisanej. My Stanisław August z Bożej łaski i woli Narodu król polski, wielki książę litewski, ruski, pruski, mazowiecki, żmudzki, kijowski, wołyński, podolski, podlaski, inflancki, smoleński, siewierski i czernichowski: za zgodą panów rad senatu tak duchownych, jako i świeckich, oraz posłów ziemskich Korony polskiej i Wielkiego księstwa litewskiego, bacząc ustawicznie na powinność naszą ku wspólnej Ojczyźnie swej, Rzeczypospolitej Polskiej, której wszystkie ozdoby, pożytek popolity, a najwięcej umocnienie od niebezpieczeństwa tak wewnętrznego, jak zewnętrznego, opatrzyć powinniśmy; mając przy tym przed oczyma chwalebny, a obojgu narodowi bardzo należyty związek i sposobność, aktem unji przez przodki nasze po tylkrotnie na wieczne czasy, za wspólnym obydwóch narodów, tak Korony polskiej, jako i Wielkiego Księstwa litewskiego, zezwoleniem uczynioną i dotąd uprzejmością, a statecznością obojej strony dzierzawioną, stanowimy, iż jako jedną, powszechną i nierozdzieloną ustawę rządową, całemu państwu naszemu, Koronie polskiej i Wielkiemu Księstwu litewskiemu służącą, mamy, tak tymże jednym rządem i wojsko nasze wspólne i skarby, w jeden nierozłączny skarb narodowy połączone, rządzone mieć chcemy, a to pod następującymi warunkami:

1-mo. Komissją wojskową komissją skarbową obojga narodów równa połowa osób z Korony, a druga równa połowa osób z Wielkiego Księstwa litewskiego składać mają; a zaś skład komisji policiey co do liczby osób one składających, jako skutek dobrowolnego zezwolenia Wielkiego Księstwa litewskiego nie ma nigdy służyć za praeiudicatum dla tegoż Wielkiego Księstwa litewskiego, i owszem wszystkie magistratury, któreby Rzeczypospolita w późniejszym czasie inne a obu narodom wspólne, stanowić miała, w tych wszystkich liczba równa osób, tak z Korony, jako i Wielkiego Księstwa litewskiego, mieszczona być ma.

2-do. Wielkie Księstwo litewskie mieć będzie takąż samą listę ministrów i urzędników narodowych, oraz z temiż tytuły i obowiązkami, jak Korona kiedykolwiek mieć będzie.

3-tio. W komissjach wojskowej i skarbowej prezydencja kolejną będzie raz przy Litwie, drugi raz przy Koronie z równym wymiarem czasu.

4-to. Kasa skarbowa z publicznych Rzeczypospolitej litewskich dochodów w Wielkim Księstwie litewskim ma zostawać.

5-to. Sprawy komisji skarbowej sądowi powierzone, co się tycze Litwy, mieć będą sąd swój z osób w komisją nie wchodzących ustanowiony w Wielkim Księstwie litewskim, podług osobnego na to prawa.

A te wszystkie rzeczy tu postanowione i obwarowane, my król, za zgodą skonfederowanych stanów, znając być potrzebne i obojemu temu narodowi tak Koronie polskiej, jako i Wielkiemu Księstwu litewskiemu, jako jednej, wspólnej a nierozdzielnej Rzeczypospolitej pożyteczne, uznajemy być artykułami aktu unji tychże narodów, oraz trwałość i nienaruszalność onych przez akt niniejszy warujemy, utwierdzamy i umacniamy warunkiem, utwierdzeniem i umocnieniem takim, jakie mamy w akcie unji Korony polskiej i Wielkiego Księstwa litewskiego. A jako my król za artykuł pactorum conventorum to wszystko sobie poczytujemy, tak i następcom naszym toż wszystko inter pacta conventa, ku zaprzysięganiu umieszczonym mieć chcemy.

[tu następują podpisy prawie tych samych osób co w Ustawie rządowej]

***

Zaręczenie wzajemne obojga narodów z 20 x 1791 r. [Electronic recourse] // Teksty źródłowe do historii państwa i prawa polskiego oraz historii ustroju Polski (oprac. Bartłomiej Migda) — 2012. — Mode of access: http://www.law.uj.edu.pl/~khpp/fontesu/1791_ZW.htm. — Date of access: 25.09.2012.

10. Гродзенская Канстытуцыя Рэчы Паспалітай (Prawa Kardynalne)

Абвешчана 23 лістапада 1793 года

Артыкул 1.

Каралеўства Польскае і Вялікае Княства Літоўскае з усімі княствамі, ваяводствамі, землямі і паветамі... у адно нераздзельнае цэлае як бы спаянае, так павінна быць назаўсёды нераздзельнаю Рэччу Паспалітаю, вольнаю і ні ад каго незалежнаю; найвышэйшая ўлада і заканадаўства каторай знаходзяцца ў сойме, на чале якога знаходзіцца Кароль; сойм складаецца з сената і прадстаўнікоў

шляхецага саслоўя... Толькі сам сойм можа ўхваляць падаткі і імі распараджацца, войска для агульнай абароны падпарадкаванае і вернае сойму будзе ўтрымлівацца ў падпарадкаванні ўладзе, якая над тым войскам будзе ўстаноўлена. Толькі сойм будзе правамоцны абвясчаць вайну, заключаць мір і ўсялякія трактаты, утвараць і паляпшаць дзяржаўныя ўстановы, вызначаць час іх дзейнасці, прызначаць асабовы склад у вышэйшыя ўстановы, выбіраць вялікіх паслоў, а таксама вызначаць парадак іх выбару... Заканадаўчая ўлада будзе заўсёды аддзелена ад выканадаўчай улады... Ніводная выканаўчая ўлада не будзе мець моцы нікому загадваць і прымушаць для іх выканання, чаго права не загадае, а таксама не можа дазваляць сабе і нікому не рабіць або ігнараваць тое, чаго патрабуе выконваць закон.

Артыкул 2.

Феадальнае права на ўласнасць у Рэчы Паспалітай ніколі не можа быць падарвана і ўладнае верхаўства Рэчы Паспалітай над такімі феодамі вечна і неадменна будзе захавана.

Артыкул 3.

У каралеўстве Польскім і Вялікім Княстве Літоўскім с(вятая) каталіцкая рымская вера абодвух абрадаў, з усімі правамі с(вятому) касцёлу служачымі, вечна будзе пануючай, і так павінна ў публічных актах называцца.

Артыкул 4.

Пераход з рымскага каталіцкага касцёла абодвух абрадаў у якое-небудзь іншае вызнанне будзе заўсёды разглядацца як крымінальнае злачынства... пакараннем за гэта будзе выгнанне з дзяржаў Рэчы Паспалітай...

Артыкул 5.

Каралём Польшчы і вялікім князем Літоўскім можа быць ніхто іншы, як толькі рымскі католік, каралева таксама павінна быць рымскай каталічкай...

Артыкул 6.

Вялікае Княства Літоўскае, злучанае вечнай уніяй з Польшчай, згодна з умовамі складаюць адну цэлую Рэч Паспалітую ... Правы

і прывілеі, законна выдадзеныя асобам будуць захоўвацца ў цэласці. Канцлеры абодвух народаў павінны ажыццяўляць за гэтым строгі нагляд.

Артыкул 7...

(не адносіць да Беларусі).

Артыкул 8.

Не дазваляецца якой-небудзь краёвай уладзе, нават і заканадаўчай заключаць пагадненні аб уступцы часткі тэрыторыі і адаравання іх ад Рэчы Паспалітай, а ўсялякія такім спосабам адарваныя, аддаленыя або абмежаваныя часткі тэрыторыі, як належачыя да Рэчы Паспалітай, непахісна будуць ёй належаць ... кожны, хто будзе ўдзельнічаць у такіх дагаварах, будзе абвешчаны як вораг бацькаўшчыны.

Артыкул 9.

Свабодныя выбары караля, згодна з пастановай гэтага сойма, застануцца ў сваёй поўнай сіле.

Артыкул 10.

Права каралёў, выкладзеныя ў Пактах канвента на цяперашнім сойме, як з боку адносін народа да караля, так і ад караля да народа павінны дакладна захоўвацца на вечныя часы, і згодна з імі Каралі Рэчы Паспалітай павінны, баючыся Бога, усё здзяйсняць, а народ павінен выказваць каралям паслухмянасць. У выпадку, калі б каралі што-небудзь з кардынальных правоў Рэчы Паспалітай або Пактаў канвента, дадзеных пад прысягай, парушылі, у такім выпадку Пастаянная рада павінна склікаць надзвычайны сойм. Такі сойм будзе мець права большасцю галасоў у дзве трэці абвясціць народ вольным ад падпарадкавання каралю...

Артыкул 11.

Усе грамадзяне Рэчы Паспалітай шляхецкага саслоўя і ўсякага грамадскага стану, а таксама іншаземцы, што прыбылі і якім-небудзь спосабам пражываюць у дзяржавах Рэчы Паспалітай, карыстаюцца пісаным мясцовым правам і каторае потым у Рэчы Паспалітай будзе ухвалена... Аднастайна будуць мець прававую

апеку і карыстацца з права асабістай бяспекі і ўласнасці, якія агульна ўсім дазволены. Аднак аб'ём правоў шляхты адносна гонару, годнасці і пасада духоўных і свецкіх, толькі адной мясцовай шляхце павінен служыць. Біскупствы і міністэрскія пасады толькі радавітыя шляхціцы будуць мець. Роўнасць правоў саслоўя шляхты будзе захоўвацца непарушна так, што гэтыя роўнасці ніякія тытулы, ані ў чым перашкаджаць не будуць магчы.

Артыкул 12.

Кожны шляхціц, мешчанін або чужаземец, пастаянна пражываючы, і які мае нерухомую маёмасць у краінах Рэчы Паспалітай, без папярэдняга разгляду справы ў судзе не можа быць арыштаваны, і права «ніхто не можа быць арыштаваны без судовага разгляду» павінна служыць ім заўсёды, за выключэннем выпадкаў пры ўчыненні злачынстваў, прадугледжаных законам.

Артыкул 13.

Цэласнасць верхаўства і ўласнасці шляхецкага саслоўя, і земляўладальнікаў над спадчынымі маёнткамі і падданымі ў іх, згодна з статутавым заканадаўствам ніколі не будзе скасаванае і не зменшанае. Аднак права пазбаўлення жыцця над падданымі не можа знаходзіцца ў руках памешчыка, аднак падданы, які ўчыніў крымінальнае злачынства, павінен быць адданы належнаму суду, і пасля разгляду ўсіх доказаў суд вырашыць справу. За забіццё селяніна не выпадкова, а наўмысна і дабравольна, па даносу каго-небудзь у судзе пры належных доказах, нават гаспадар можа быць пакараны смерцю.

Артыкул 14.

Свабода думкі і слова ўрачыста забяспечваецца на сойміках кожнаму шляхціцу і дэпутатам на сойме... Публічныя пісьмы і друкі, якія прызываюць да абвяржэння рэлігіі або кардынальных правоў, што прынятыя, цяпер не будуць дазволены.

Артыкул 15.

Усялякія пасады, дастойнасці, чыны духоўныя і свецкія, аднойчы наданыя, дазволеныя згодна з правам, каралеўскімі прывілеямі будуць кожным спакойна ўжывацца, ніколі ні пад якой

зачэпкай не будуць адбірацца, і ні кім пры карыстанні чужым правам не могуць быць ануляваны, хіба хто будзе пазбаўлены судовай пастановай.

Артыкул 16.

Кардынальныя правы ў Рэчы Паспалітай будуць трываць на векі, святыя, заўсёды непарушныя, ніколі ні ў чым не могуць быць парушаныя, пашкоджаныя і зняважаныя. Ніякі сойм, ніякая ўлада, і сход іх адмяняць, зменшаць, пераіначваць не могуць.

Соймы

Чарговы сойм Рэчы Паспалітай, на чале якога стаіць Кароль, складаецца з сената і рыцарскага стану. Рыцарскі стан складаецца з дэпутатаў, выбраных на соймаках ... збірацца сойм будзе адзін раз у 4 гады.

Паседжанні чарговых соймаў будуць адбывацца два разы ў Варшаве і трэці раз у Гародне. Чарговы сойм будзе засядаць 8 тыдняў, з 1 кастрычніка да канца лістапада...

Ад гэтага часу не будзе асобных двух палат, як да гэтага было палата сената і пасольская палата, але абедзве палаты будуць засядаць разам, абмяркоўваць, соймаваць і разам прымаць законы для народа.

Пастаянная Рада

Пастаянная Рада, што была ўтворана на сойме 1775 г. замест сенатскай камісіі, будзе складацца з Караля як галавы народа, з сенатараў і асоб рыцарскага стану. У складзе Рады пры Каралі будуць: два біскупы (адзін ад Польшчы, другі ад Вялікага Княства Літоўскага), 4 свецкія сенатары, 4 міністры (па два ад Польшчы і па два ад Вялікага Княства Літоўскага) і 14 з рыцарскага стану (8 ад Польшчы і 6 ад Вялікага Княства Літоўскага) (усяго 24 асобы: 13 ад Польшчы і 11 ад Вялікага Княства Літоўскага).

***

Гродзенская Канстытуцыя Рэчы Паспалітай (Prawa kardynalne) [Электронны рэсурс] // Помнікі гісторыі права Беларусі. — 2003—2012. — Рэжым доступу: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=4961>. — Дата доступу: 25.07.2012.

Васілевіч, Р. А. Гісторыя канстытуцыйнага права Беларусі / Р. А. Васілевіч, Т. І. Доўнар, І. А. Юхо; Бел. дзярж. ун-т; юр. фак. — Мн: Права і эканоміка, 2001. — С. 121—123.